บทที่ 3
“ห้องเย็นเอบี”ในห่วงโซ่ของการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมเกษตร – อาหาร ระดับโลกกับการจ้างงานแบบยืดหยุ่น

บทนี้จะวิเคราะห์ “ห้องเย็นเอบี” ในฐานะที่เป็นโรงงานที่เข้ามาตั้งในพื้นที่ชนบท เพื่อชี้ให้เห็นว่า “ห้องเย็นเอบี” เป็นกลุ่มทุนที่ลงมาในชนบทในรูปของอุตสาหกรรมที่เชื่อมโยงกับโลกาภิวัตน์ มาพร้อมกับทุน เทคโนโลยี และความเชื่อมโยงกับระบบตลาด แต่สิ่งที่โรงงานไม่มีคือวัตถุดิบและคนงาน โรงงานจะทำอย่างไรจึงจะได้วัตถุดิบและแรงงานเข้ามาสู่กระบวนการผลิต โดยผู้ศึกษาจะเน้นไปที่แรงงานเป็นหลัก ทั้งนี้ “ห้องเย็นเอบี” เป็นกิจการของคนต่างถิ่น ไม่ได้เกิดจากคนในท้องถิ่น จึงไม่ได้เป็นเนื้อเดียวกับคนในชุมชน แต่ก็มีความจำเป็นต้องทำตามมาตรฐานอุตสาหกรรมอาหารระดับโลก โรงงานได้จัดความสัมพันธ์ใหม่กับคนในท้องถิ่นอย่างไร หรือไม่ เพื่อให้ง่ายต่อการดึงคนเข้ามาทำงาน การที่โรงงานเข้ามาใกล้ชิดกับคนงานแต่ไม่สามารถบังคับให้คนเข้าไปทำงานได้ โรงงานอาศัยกลยุทธ์อะไรบ้างในการระดมแรงงาน เพื่อให้มีคนงานเข้ามาทำงานอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ ในขณะเดียวกันท่ามกลางความยากลำบากของสภาพการทำงานและค่าตอบแทนต่ำ จนทำให้มีการเข้าออกงานสูง โรงงานอาศัยรูปแบบการจ้างงานอย่างไร เพื่อรักษาคนงานให้ทำงานอยู่ในโรงงานอย่างยาวนานมากขึ้น

ในการตอบคำถามดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาแบ่งการอภิปรายออก 4 ประเด็น ดังนี้ ประเด็นแรกกล่าวถึง“ห้องเย็นเอบี”ในห่วงโซ่ของการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมเกษตร – อาหาร ระดับโลก เพื่อชี้ให้เห็นภาพรวมของโรงงานซึ่งเป็นกลุ่มทุนภายนอกชุมชนที่เข้ามาสร้างตลาดแรงงานในชนบทในบริบทของโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีฐานะเป็นเพียงผู้รับจ้างผลิตในห่วงโซ่สินค้าระดับโลกเท่านั้น ประเด็นต่อมาจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการสร้างสินค้าคุณภาพกับการจ้างงานแบบยืดหยุ่น ที่กลุ่มทุนต้องผลิตสินค้าให้ได้ตามมาตรฐานโลก ในขณะเดียวกันก็ต้องลดต้นทุนการผลิตอันเกิดจากคนงาน โดยการนำเอาการจ้างงานแบบยืดหยุ่นมาใช้ เพื่อรักษาความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบเอาไว้ด้วย ประเด็นที่สามจะถกอภิปรายกลยุทธ์ของโรงงานในการระดมแรงงานเข้ามาทำงาน โดยอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์ในท้องถิ่น เพื่อสร้างความมั่นคงในการผลิตของโรงงาน และประเด็นสุดท้ายจะอธิบายความพยายามของกลุ่มทุนในการทำให้เป็นเนื้อเดียวกับชุมชน เพื่อสร้างภาพว่ากลุ่มทุนเป็นผู้อุปถัมภ์งานของชุมชน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

3.1 ห้องเย็นเอบีในห่วงโซ่ของการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมเกษตร – อาหารระดับโลก

ในตอนนี้ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์ “ห้องเย็นเอบี” เพื่อชี้ให้เห็นว่าการปรากฏตัวขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารในชนบท เป็นการเข้าไปอยู่ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจในห่วงโซ่ของการผลิตสินค้าอาหารระดับโลก ซึ่งสะท้อนการปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมใหม่จากการเป็นผู้ส่งออกวัตถุดิบ มาเป็นการส่งออกสินค้าที่มีมูลค่าเพิ่มสูง โดยมีเงื่อนไขที่เป็นพลังกำกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่ การแบ่งงานกันทำรอบใหม่ในภูมิภาคเอเชีย บทบาทรัฐกับการส่งเสริมการลงทุนในอุตสาหกรรมเกษตร – อาหาร การใช้ระบบเกษตรแบบพันธสัญญาในการจัดหาวัตถุดิบเพื่อป้อนโรงงาน การตลาดแบบผู้ซื้อเป็นผู้กำหนด และการมีอำนาจเหนือกระบวนการผลิต จึงทำให้ “ห้องเย็นเอบี” เป็นเพียงกลุ่มทุนในระดับรับจ้างผลิต เทคโนโลยีก็ไม่สูงเท่าไหร่ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กลุ่มทุนต้องกดค่าแรงเอาไว้ และเน้นความหมายของงานด้านการผลิตเท่านั้น

“ห้องเย็นเอบี” ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2531 เริ่มผลิตสินค้าส่งออกผักและผลไม้แช่แข็งเมื่อปี พ.ศ 2533 มีทุนจดทะเบียน 50 บาท ด้วยการร่วมทุนระหว่างบริษัท 3 บริษัท ได้แก่ 1) บริษัทสยามการเกษตร จำกัด เป็นบริษัทของคนไทย ดำเนินธุรกิจในการส่งออกสินค้าเกษตร 2) บริษัทไต้ฟง จำกัด เป็นผู้ส่งออกผักและผลไม้แช่แข็งรายใหญ่ของประเทศไต้หวัน และ 3) บริษัทวาการุ จำกัด เป็นบริษัทการค้าระหว่างประเทศของญี่ปุ่น ดำเนินธุรกิจด้านสิ่งทอ เหล็ก เครื่องจักร อาหาร และอื่นๆ มีมูลค่าการส่งออกและนำเข้าสินค้าในญี่ปุ่นสูงสุดบริษัทหนึ่ง กรรมการบริหารบริษัทกล่าวถึงการร่วมลงทุนบนพื้นฐานความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของทุนการเกษตร ทุนการผลิต และทุนการค้าจาก 3 ประเทศว่า

> “เรามีการตลาดที่ดี มีญี่ปุ่นเป็นฐาน มีไต้หวันช่วยผลิต คือสมัยก่อนเขาผลิตที่ไต้หวันก่อนแล้วก็ย้ายฐานมาเมืองไทย ฉะนั้นเรามีการผลิตที่แข่งแกร่ง เราเองมีความชำนาญในด้านพื้นที่ สามประสานมันก็เลยไปด้วยกันได้ดี ธุรกิจนี้เกิดจากไหน เกิดจากญี่ปุ่นเอง เขาปลูกของเขาเอง ค่าแรงงานมันสูง เขาก็ไปทำงานออฟฟิศหมด ก็คนไม่มี แล้วย้ายฐานไปปลูกที่ไต้หวัน ไต้หวันก็เป็นแหล่งใหญ่ หลังจากนั้นไต้หวันก็เอาด้านอิเล็กโทรนิคเจริญขึ้น ประเทศที่รวยขึ้น ก็ไม่เอาแล้ว ก็หนีไปหาประเทศที่ด้อยพัฒนา เขามาไทย แล้วก็มาจีน หลังจากนี้ก็ไปหาเวียดนาม ไปหาอินโดนีเซีย คือเขาจะพยายามไปหาแหล่งที่มันถูก เพื่อที่จะกำไรเยอะๆ”
> (กรรมการบริหาร “ห้องเย็นเอบี” 25 มกราคม 2552)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ลักษณะสำคัญของทุนการเกษตรไทยสอดคล้องกับความเห็นของ Akira Suehiro (1989) ที่มองว่าบรรษัทข้ามชาติมีบทบาทอย่างสำคัญในการสนับสนุนนายทุนการเกษตรของไทย ทั้งในแง่ความรู้ทางเทคโนโลยีการผลิตระดับสูงและความรู้แบบ know-how ในการหาตลาดใหม่ให้กับสินค้า โดยเป็นสภาวการณ์ที่บรรดาผู้ผลิตในอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารทั่วโลกได้เร่งปรับตัวที่ดำเนินการไปควบคู่กับการจัดระเบียบใหม่ โดยอาศัยยุทธศาสตร์อันยืดหยุ่น หลากหลายที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้าเกษตรที่ทำได้หลายมาตรการ ได้แก่ การจัดความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (ผลิต แบรนด์ ขนส่ง จัดจำหน่าย) หรือระหว่างบริษัทแม่กับบริษัทลูก การสร้างและควบคุมคุณภาพด้านการผลิต (เพาะปลูก เก็บเกี่ยว แปรรูป บรรจุหีบห่อ ขนส่ง) ด้านแรงงาน (จ้างแรงงานแบบยืดหยุ่น ทั้งถาวร ชั่วคราว และแรงงานข้ามชาติ) ด้านมาตรฐาน (มาตรฐานแรงงานและสิ่งแวดล้อม) เป็นต้น (Pritchard และ Burch, 2003, Reynolds, 1997, Dolan, 2004) ดูห่วงโซ่การผลิตสินค้าของ “ห้องเย็นเอบี”

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับกรณีของทุนการเกษตรญี่ปุ่น ก็จะพบว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมในญี่ปุ่นก็ได้สร้างเงื่อนไขที่ทำให้ทุนการเกษตรญี่ปุ่นสามารถร่วมทุนกับต่างชาติในการผลิตอาหารเลี้ยงคนญี่ปุ่น โดยทุนการเกษตรญี่ปุ่นได้ออกไปหาแหล่งการผลิตภายนอกประเทศ ที่เริ่มมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 เพื่อหาวัตถุดิบราคาถูกกว่า ต่อมาในทศวรรษที่ 2530 ภายใต้บริบทของการเปิดเสรีทางการค้า และการเงินระดับโลก ประเทศญี่ปุ่นต้องปรับกฎระเบียบใหม่ เปิดกว้างให้มีการนำเข้าสินค้าอาหารและอาหารแปรรูปมากขึ้น การแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศที่ทำให้เงินเยนแข็งค่าตัว การเคลื่อนย้ายทุนที่เป็นไปอย่างสะดวก การลดลงของประชากรชาวนาในญี่ปุ่น ราคาสินค้าเกษตร ที่ผลิตภายในประเทศยังคงปรับตัวขึ้นอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการกินของผู้บริโภคที่นิยมกินอาหารแปรรูปมากขึ้น เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ทุนการเกษตรญี่ปุ่นต้องปรับตัวอีกครั้ง โดยการออกไปหาแหล่งผลิตอาหารราคาถูกแต่มีคุณภาพและมูลค่าสูงในประเทศในแถบภูมิภาคเอเชียรวมถึงประเทศไทยมากขึ้น เพื่อผลิตอาหารส่งกลับไปยังประเทศญี่ปุ่น รวมถึงผลิตอาหารป้อนตลาดโลก การออกมาลงทุนร่วมกับต่างชาติในการผลิตอาหารทำให้ทุนการเกษตรญี่ปุ่น ได้วัตถุดิบราคาถูกและประหยัดต้นทุนการผลิต (McDonald, 2000, McMichael, 2000)

สำหรับทุนไต้หวันเองก็เกิดการปรับตัวเช่นกัน ในช่วงการเติบโตของอุตสาหกรรมเกษตร-อาหารของไทยและประเทศเกษตรอุตสาหกรรมใหม่ทั้งหลาย ประเทศไต้หวันในฐานะที่เป็นหนึ่งในผู้ผลิตและส่งออกอาหารไปยังประเทศญี่ปุ่น เริ่มสูญเสียความสามารถในการแข่งขัน ประเทศไต้หวันเป็นคู่แข่งสำคัญในการผลิตอาหารแช่แข็งของไทยและมีความเชี่ยวชาญในกระบวนการผลิต ต้องเผชิญกับปัญหาค่าแรงงานและค่าเงินของประเทศสูงขึ้น ทำให้ทุน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

การเกษตรได้หวันย้ายฐานการผลิตเข้ามาประเทศไทยเช่นเดียวกับทุนการเกษตรญี่ปุ่น สำหรับทุนการเกษตรไทยเติบโตขึ้นมาภายใต้การปรับนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในแผนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 เป็นต้นมา รัฐได้กำหนดให้อุตสาหกรรมเกษตรเพื่อการส่งออกเป็นตัวนำการพัฒนาในชนบท มีการส่งเสริมเกษตรแบบพันธสัญญา เพื่อสร้างหลักประกันด้านวัตถุดิบในท้องถิ่นให้กับโรงงานมีการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ส่งเสริมการลงทุนที่เอื้อต่อการกระจายการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมออกไปสู่ภูมิภาค โดยการเพิ่มเขตการลงทุนใหม่ จากเดิมเน้นส่งเสริมการจัดตั้งโรงงานในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลเท่านั้น และให้สิทธิพิเศษในการจัดตั้งโรงงานในต่างจังหวัดมากขึ้น (Gross, 2002)

ความสัมพันธ์ระหว่างอุตสาหกรรมเกษตรสมัยใหม่ กับบทบาทในการส่งเสริมการลงทุนจากภาครัฐ มีอย่างแน่นแฟ้น ทั้งนี้เพราะผลิตภัณฑ์ของกลุ่มธุรกิจการเกษตรของไทยเป็นสินค้าส่งออกยังต่างประเทศ และอุตสาหกรรมเกษตรก็เป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรม เพื่อการส่งออก นายทุนการเกษตรของไทยจึงได้รับสิทธิประโยชน์ทางด้านการลงทุน (Suehiro, 1989) เช่นเดียวกับอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า “ห้องเย็นเอบี”ได้รับบัตรส่งเสริมการลงทุนจากคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนหรือที่คนทั่วไปเรียกตามชื่อย่อภาษาอังกฤษว่าบีโอไอ ในกิจการผลิตผักผลไม้แช่แข็งและบริการห้องเย็น มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 จนถึงปัจจุบัน โดยได้รับยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลได้รับอนุญาตให้นำเข้าหรือส่งเงินออกนอกราชอาณาจักร ได้รับยกเว้นอากรขาเข้าและภาษีสำหรับเครื่องจักร ได้รับอนุญาตให้หักเงินลงทุนในการติดตั้งหรือก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและได้รับให้หักค่าขนส่ง ไฟฟ้า เป็นต้น กรรมการบริหารบริษัทได้กล่าวถึงสิทธิพิเศษในการลงทุนเป็นช่องทางการสร้างกำไรให้ห้องเย็นเอบีอย่างมาก

> “เราไม่ต้องเสียภาษีรายได้ ตัวนี้เป็นตัวที่ช่วยให้กับกิจการมีกำไรบางครั้งเพราะว่าภาษีจะต้องเสียภาษีประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ ถ้าคุณกำไรมา 100 ก็จะหายไป 30 คุณก็จะเหลือเงินแค่ 70 แล้วคุณมีวิธีหลีกเลี่ยงอย่างไรก็คือไปขอใบบีโอไอ เราก็จะได้สิทธิพิเศษตรงนั้น สิทธิพิเศษอีกอันก็คือได้นำเครื่องจักรเข้ามาในประเทศโดยที่ไม่ต้องเสียภาษี เครื่องจักรก็ไม่เยอะเสียภาษีเครื่องจักรประมาณ 5 เปอร์เซ็นต์ แต่หลักใหญ่คือยกเว้นภาษี อันนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก” (กรรมการบริหาร “ห้องเย็นเอบี” 25 มกราคม 2552)

ทั้งนี้คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนได้กำหนดเงื่อนไขสำคัญการส่งเสริมในการลงทุนให้ “ห้องเย็นเอบี” ต้องปฏิบัติตาม ได้แก่ การเป็นกิจการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ โดยมีทุน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

จดทะเบียนไม่น้อยกว่าสี่สิบล้านบาท บุคคลผู้มีสัญชาติไทยจะต้องถือหุ้นรวมทั้งสิ้นไม่น้อยกว่าร้อยละห้าสิบเอ็ดของทุนจดทะเบียน ขนาดกิจการจะต้องมีกำลังผลิตผักและผลไม้แช่แข็งเต็มที่ปีละประมาณ 10,000 ตัน (เวลาทำงาน 8 ชั่วโมง/วัน: 300 วันต่อปี) จะต้องส่งผลิตภัณฑ์ที่ผลิตหรือประกอบได้ออกไปจำหน่ายในตลาดต่างประเทศ จะต้องเป็นกิจการหรือส่งเสริมให้ใช้ผลผลิตการเกษตรในประเทศ หรือใช้ผลิตผลการเกษตรในประเทศเป็นวัตถุดิบสำคัญหรือใช้วัสดุหรือชิ้นส่วนในประเทศเป็นมูลค่าไม่น้อยกว่าร้อยละห้าสิบของมูลค่าวัตถุดิบ และต้องตั้งโรงงานในท้องที่อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว ได้ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มธุรกิจการเกษตรของไทยจึงมักจัดองค์กรในแนวดิ่งและควบคุมทุกกระบวนการของวงจรธุรกิจเกษตร เริ่มจากการรวบรวมวัตถุดิบ การแปรรูป การจัดเก็บ การส่งออก และการนำเข้าส่งออก ผลที่ตามมาคือการนำเอาระบบเกษตรแบบพันธสัญญามาใช้ เพื่อสร้างหลักประกันในการจัดหาวัตถุดิบสำหรับทำการผลิต (Suehiro, 1989) ในกรณีของ “ห้องเย็นเอบี” เริ่มโครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกพืชครบวงจรได้แก่ถั่วแขก ถั่วแระ และแครอท ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ก่อน ปัจจุบันมีพื้นที่ส่งเสริมการเพาะปลูกพืชผักครอบคลุม 14 จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ น่าน พะเยา ลำพูน แม่ฮ่องสอน ลำปาง พิจิตร เพชรบูรณ์ กำแพงเพชร พิษณุโลก สุโขทัย และ ตาก โดยมีเกษตรกรในระบบประมาณ 20,000 คน ตามที่รองผู้จัดการโรงงาน “ห้องเย็นเอบี” ได้อธิบายกระบวนการจัดหาวัตถุดิบว่า

> “อาศัยคนกลางหรือที่เรียกว่า collector ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกตามโควตาที่ collector แต่ละรายได้รับจากบริษัท พร้อมทั้งเมล็ดพันธุ์ ปัจจัยการผลิต โดย collector ของบริษัทเอบีมีประมาณ 100 กว่าคนทั้งสองโรงงาน มีนักส่งเสริมการเกษตรของบริษัทติดตามการปลูก การดูแลผ่าน collector และการตรวจสอบในแปลงเพาะปลูกของเกษตรกร จะมีตารางการดูแลรักษา การให้ปุ๋ย น้ำ ยา เมื่อเกษตรกรเอาของมาส่ง ก็ต้องส่งเอกสารเหล่านี้ส่งกลับมากับของด้วย โดย collector เป็นผู้ขนส่งวัตถุดิบส่งโรงงาน” (รองผู้จัดการโรงงาน “ห้องเย็นเอบี” 31 มกราคม 2552)

“ห้องเย็นเอบี” ได้นำเอาการผลิตแบบหลังฟอร์ดในภาคเกษตรมาใช้ผ่านระบบการผลิตแบบเกษตรพันธสัญญา แทนที่การผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่ของบริษัท เป็นการลดต้นทุนและความเสี่ยงในการผลิต ทั้งนี้เพราะนายทุนไม่ต้องถูกจำกัดให้อยู่ในพื้นที่การผลิต แต่สามารถเคลื่อนย้ายพื้นที่การผลิตออกไปได้เรื่อยๆ ด้วยกระบวนการควบคุมผ่านระบบเกษตรแบบพันธสัญญา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

Raynolds (1997) ความสัมพันธ์ดังกล่าวช่วยให้ “ห้องเย็นเอบี” มีวัตถุดิบเข้าสู่โรงงานเพื่อทำการแปรรูปได้ตามปริมาณและคุณภาพที่ต้องการได้ตลอดทั้งปี โดยบริษัทจะวางแผนการผลิตไว้ล่วงหน้าหนึ่งปี เริ่มจากการรับคำส่งซื้อมาจากลูกค้า แล้วนำมาคำนวณพื้นที่การปลูก และประมาณการณ์ผลผลิตที่จะได้ จากนั้นจึงส่งเสริมการปลูกตามแผนที่วางไว้ ทั้งนี้หากการเพาะปลูกรุ่นใดมีปัญหา บริษัทก็จะเพิ่มพื้นที่การปลูกในรุ่นถัดไปให้มากขึ้น เนื่องจากวัตถุดิบของบริษัทสามารถปลูกปีละ 2-3 รุ่น และมีอายุการเก็บเกี่ยวผลผลิตเพียงประมาณ 30 วัน อีกทั้งบริษัทเป็นผู้ผลิตรายแรก และมีสัดส่วนในธุรกิจนี้ถึง 70% นอกจากนี้ยังมีมาตรการเสริมสำหรับจูงใจให้เกษตรกรเป็นลูกไร่บริษัทในหลายๆ ด้าน เช่น การพาตัวแทนกลุ่มไปทัศนาจร เป็นต้น ทำให้บริษัทมีหลักประกันที่มั่นคงในการควบคุมวัตถุดิบ

ในด้านการส่งสินค้าออกไปขายยังต่างประเทศตามข้อกำหนดจากบีโอไอ พบว่า “ห้องเย็นเอบี” สามารถส่งออกผักแช่แข็งส่งตลาดต่างประเทศร้อยละ80 และจำหน่ายในตลาดภายในประเทศร้อยละ 20 สวนผลไม้แช่แข็งส่งตลาดต่างประเทศร้อยละ 93 จำหน่ายในตลาดภายในประเทศร้อยละ7 มีประเทศญี่ปุ่นเป็นตลาดใหญ่ที่สุด “ห้องเย็นเอบี” ส่งออกผลิตภัณฑ์ผักผลไม้แช่แข็งไปยังตลาดญี่ปุ่น คิดเป็นมูลค่า 722.5 ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 68.5 ของรายได้รวม ลูกค้าเป้าหมายของบริษัท คือ ห้างสรรพสินค้า โรงแรม ร้านอาหารญี่ปุ่น ซึ่งจะเน้นในกลุ่มลูกค้าระดับกลางขึ้นไป และกลุ่มลูกค้านักธุรกิจที่ต้องการสินค้าในรูปกึ่งสำเร็จรูป สะอาด ถูกอนามัย และมีความสะดวกในการบริโภค โดยประเทศญี่ปุ่นเริ่มนำเข้าผักปละผลไม้แช่แข็งเมื่อต้นในทศวรรษ 2530 โดยมีปัจจัยกำหนดหลายประการ อาทิการขยายตัวของร้านอาหารประเภทฟาสต์ฟู้ด และภัตตาคารต่างๆ ในช่วงทศวรรษ 2520 ได้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภคอาหารของคนญี่ปุ่นรุ่นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นและกลุ่มคนทำงานวัยหนุ่มสาวให้หันไปรับประทานอาหารประเภทไก่ทอด แฮมเบอเกอร์ และค่านิยมในการรับประทานอาหารนอกบ้านตามภัตตาคาร ร้านอาหารมากขึ้น ส่งผลให้มีความต้องการผักสดแช่แข็งมากขึ้นตามการขยายตัวของธุรกิจภัตตาคาร และร้านอาหารประเภทฟาสต์ฟู้ดส์ ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการทำอาหารในร้านอาหารดังกล่าว นอกจากนี้ค่าเงินเยนที่แข็งตัวมากขึ้นในทศวรรษ 2530 ซึ่งทำให้สินค้านำเข้ามีราคาลดลง ประกอบกับการขยายตัวเพิ่มขึ้นของตู้เย็นขนาดใหญ่ และเตาอบไมโครเวฟเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งของการปรับเปลี่ยน แบบแผนการบริโภคของผู้คน

ผลที่เกิดขึ้นประการหนึ่งจากการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการบริโภคดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นคือการปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมใหม่ที่มีผู้ซื้อเป็นผู้กำหนด (Buyer - driven) หมายความว่าผู้ซื้อมีอำนาจเหนือกระบวนการผลิต ผ่านประเด็นรสชาติ รูปลักษณ์ ขนาด มาตรฐาน การบรรจุหีบห่อ และคุณภาพ ทำให้ผู้ผลิตหรือโรงงานแปรรูป ตกอยู่ในฐานะเป็นผู้จัดส่งของตามที่ผู้ซื้อ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

กำหนดเท่านั้น ดังปรากฏในงานศึกษาของ Dolan (2004) ที่ทำการศึกษาการส่งออกผักและผลไม้สดของประเทศเคนยาในทวีปแอฟริกาไปยังประเทศอังกฤษ และงานของ Selwyn (2007) ที่ทำการศึกษาการส่งออกองุ่นของประเทศบราซิลไปยังประเทศในประชาคมยุโรป ซึ่งในทั้งสองกรณีพบว่า ห้างสรรพสินค้าในประเทศผู้นำเข้าเป็นผู้มีอำนาจควบคุมให้ผู้ผลิตต้องทำตาม ไม่แตกต่างจากกรณีของ“ห้องเย็นเอบี” ที่กรรมการบริหาร “ห้องเย็นเอบี” ยกตัวอย่างการกำหนดคุณภาพและขนาดของสินค้าที่ผู้ซื้อในประเทศญี่ปุ่นเป็นผู้กำหนดให้ทำตาม

> “ถั่วแขกเขาจะระบุไว้ว่าต้องมีจำนวนแค่นี้ฝัก หมายความว่าเวลาเขาซื้อไป 1 ถุง เอาไปใส่ในแฮมเบอร์เกอร์ เขาจะต้องดูว่าเขาจะใส่แฮมเบอร์เกอร์ได้ประมาณ 150 ชิ้น เขาจะซื้อไป 2 ถุง เวลาใส่แฮมเบอร์เกอร์ วางแล้วต้องไม่ยาวกว่าตัวแฮมเบอร์เกอร์ ส่วนถั่วแระเวลาที่คนญี่ปุ่นเขากินอาหารญี่ปุ่น สังเกตไหมว่ามันจะมีนิดๆหน่อยๆ ถั่วแระวางสัก 2 ฝัก แล้วก็จะมีอะไรวางไว้ในจานนั้น เพราะฉะนั้นฝักวางไม่สวยก็ไม่ได้ ไอ้ถั่วบางทีบ้านเรามีรอยอยู่นิดหนึ่ง เราก็ไม่เป็นไรยังกินได้ แต่ญี่ปุ่นไม่ได้ ต้องกินอาหารด้วยตา”(กรรมการบริหาร “ห้องเย็นเอบี” 25 มกราคม 2552)

ด้วยสถานภาพทางอำนาจที่ด้อยกว่าในห่วงโซ่การผลิตทำให้ “ห้องเย็นเอบี” มีสถานภาพ เป็นเพียง “ผู้รับจ้างผลิต” หรือผู้บรรจุเท่านั้น ไม่มียี่ห้อเป็นของตัวเอง ถึงแม้ว่าบริษัทจะพัฒนาจากบริษัทจำกัดเป็นบริษัทมหาชนมาตั้งแต่ปี 2536 แล้วก็ตาม นอกจากนี้ยังต้องเผชิญกับแรงบีบของการแข่งขันกับผู้ผลิตสินค้าชนิดเดียวกันในภูมิภาคด้วย ดังที่กรรมการบริหารกล่าวว่า

> “...ต่างประเทศเขาฉลาด เขาไม่ให้เกิด เราอยากสร้างแบรนด์เนมของเราขึ้นมา แต่เข้าไม่ให้คุณทำ เขาบังคับคุณว่าใช้แบรนด์เนมของเขา แล้วก็ใช้ยี่ห้อเขาเลย ให้คุณดีลกับยี่ห้อเขาคุณเป็นแพ็คเกอร์ คุณไม่ได้เป็นผู้จำหน่าย เป็นแพ็คเกอร์แพ็คเสร็จแล้วไปตามของเขาไปขาย เกิดวันหนึ่งคุณขายแพง เขาวิ่งไปเวียดนาม อินโดนีเซีย ไปหาที่เหมาะสม ไปหาเหยื่อรายใหม่ต่อ แต่คุณก็คือผู้ผลิตให้เขา และยี่ห้อเป็นของเขา ไม่ใช่ของเรา จริงๆแล้วเราควรจะทำแบรนด์เนมของเรา แต่เนื่องจากเราอาศัยคู่ค้าจากต่างประเทศทำให้ต้องยอมรับ” (กรรมการบริหาร “ห้องเย็นเอบี” 25 มกราคม 2552)

แรงบีบจากการแข่งขันในอุตสาหกรรมเกษตร – อาหาร ที่เกิดขึ้นกับ “ห้องเย็นเอบี” เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับอุตสาหกรรมการผลิตสินค้าอุปโภคชนิดอื่น เช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ของเด็กเล่น อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ และเครื่องประดับ ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่มีผู้ซื้อเป็นผู้กำหนดเช่นเดียวกัน โดยโรงงานที่ผลิตสินค้าเหล่านี้จะตั้งอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา เพราะต้นทุนแรงงานต่ำโดยเปรียบเทียบ แต่ธุรกิจเหล่านี้ก็พร้อมที่จะเคลื่อนย้ายออก เมื่อประเทศนั้นสูญเสียความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ (วรวิทย์ เจริญเลิศ และ นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2546)

อนึ่งในการควบคุมการผลิตให้ได้ตามมาตรฐานคุณภาพ ตัวแทนจำหน่ายสินค้าคือบริษัทอิโตะจากประเทศญี่ปุ่น และบริษัทอีเจิ้งจากประเทศไต้หวันได้เข้ามากำกับกระบวนการผลิตสินค้าของ “ห้องเย็นเอบี” สองทาง ทางแรกคือการเข้ามาเป็นหุ้นส่วนในบริษัท พร้อมกับส่งตัวแทนเป็นกรรมการบริหาร ส่วนทางที่สองคือห้างสรรพสินค้า โรงแรม ร้านอาหารเดินทางเข้ามาตรวจสอบคุณภาพสินค้าถึงในโรงงาน ดังที่รองผู้จัดการโรงงานกล่าวถึงขั้นตอนการตัดสินใจของผู้ซื้อสินค้าว่า

> “ก่อนการซื้อขาย ลูกค้าทุกรายจะเดินทางมาดูของก่อน ซึ่งเราก็มีการนำเสนอให้เขาดู บางทีก็ต้องส่งตัวอย่างไปให้เขาทดสอบ บางเจ้าก็เร็วหน่อย บางเจ้าข้ามปีแล้วก็ยังไม่ซื้อก็มี แต่สุดท้าย สรุปของสรุปเขาต้องมาดูโรงงาน สถานที่ผลิต ดูแปลง ดูของ ชิมของ เอาไปทดลอง กว่าเขาจะตกลงซื้อได้ กระบวนการก็จะมีประมาณนี้” (รองผู้จัดการโรงงาน “ห้องเย็นเอบี” 31 มกราคม 2552)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าอุตสาหกรรมเกษตร – สมัยใหม่ เกิดขึ้นมาจากการปรับโครงสร้างการผลิตใหม่ทั้งในระดับประเทศและระดับภูมิภาคเอเชียภายใต้ในยุคโลกาภิวัตน์ โรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรเป็นตัวเชื่อมการผลิตสาขาเกษตรกรรมเข้ากับสาขาอุตสาหกรรม โดยผ่านการใช้ระบบเกษตรแบบพันธสัญญา เพื่อดึงเอาสินค้าเกษตรเข้าสู่สายพานการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรม รัฐมีบทบาทอย่างสำคัญในการสนับสนุนอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารให้เข้าไปใช้ทรัพยากรในชนบท การเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่สินค้าอุตสาหกรรมเกษตร - อาหารระดับโลกเป็นการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในการผลิตสินค้า ผลที่ตามมาประคือการถูกกำหนดให้ต้องเป็นเพียงผู้ผลิตที่ไร้อำนาจตัดสินใจในกระบวนการผลิต และผลอีกประการหนึ่งคือการผนวกเอาตลาดแรงงานท้องถิ่นเข้ากับการผลิตสินค้าคุณภาพระดับโลกที่ส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบการจ้างงาน ซึ่งจะได้กล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

3. 2 การผลิต“สินค้าคุณภาพ”กับการจ้างงานแบบยืดหยุ่น

ในหัวข้อนี้ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์ความขัดกันระหว่างการผลิตสินค้า “คุณภาพ” กับการจ้างงานแบบยืดหยุ่นของ “ห้องเย็นเอบี” เพื่อชี้ให้เห็นว่า อุตสาหกรรมเกษตร-อาหารเป็นกิจการ ที่ใช้แรงงานเข้มข้นในการผลิต และมีความต้องการคนงานเข้าไปทำงานในโรงงานจำนวนมาก แต่การผลิตผักและผลไม้แช่แข็งให้เป็น “สินค้าคุณภาพ” ตามเงื่อนไขที่มาจากการค้าระดับโลก นั้น มีผลต่อการสร้างกฎระเบียบการทำงานอย่างเข้มงวดในโรงงาน ในขณะที่ค่าจ้างต่ำ อีกทั้งวัตถุดิบสำหรับผลิตผักและผลไม้แช่แข็งผันแปรไปตามฤดูกาล จึงมีการเข้าออกจากงานสูง นายทุนจึงปรับโครงสร้างการจ้างงานใหม่ ด้วยการหันไปใช้รูปแบบการจ้างงานแบบยืดหยุ่นโดยผสมระหว่างการจ้างงานแบบประจำกับการจ้างงานแบบชั่วคราว เพื่อรักษาความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในการแข่งขันเอาไว้ ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงการสร้างสินค้าคุณภาพที่เป็นมาตรฐานการผลิตของอุตสาหกรรมเกษตร – อาหาร ระดับโลกก่อน หลังจากนั้นจะเชื่อมโยงรูปแบบการจ้างงานแบบยืดหยุ่นกับการสร้างคุณภาพอาหารและการรักษาต้นทุนคนงานต่อไป

“ห้องเย็นเอบี” มีกลยุทธ์ทางด้านการตลาดคือ “ราคาใกล้เคียงหรือต่ำกว่าคู่แข่งขัน แต่คุณภาพดีกว่า” โดยคุณภาพของสินค้าคือ **“**ความสด” “ความสะอาด” และ “ความปลอดภัย” ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ซื้อกำหนดขึ้นมาเป็นมาตรฐานสำหรับอุตสาหกรรมอาหารประเภทผักและผลไม้แช่แข็งโดยเฉพาะ การที่ “ห้องเย็นเอบี” ต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดด้านคุณภาพจนสามารถใช้เป็นจุดได้เปรียบคู่แข่งทางการค้าได้ เกิดจากเงื่อนไข 3 ประการในการผลิตผักและผลไม้แช่แข็งที่สัมพันธ์กัน ประการแรกเป็นเงื่อนไขพื้นที่ทางกายภาพที่เหมาะสมกับการผลิตวัตถุดิบป้อนโรงงาน กรรมการบริหาร “ห้องเย็นเอบี” ได้กล่าวถึงความได้เปรียบทางพื้นที่เมื่อเปรียบเทียบกับคู่แข่งว่า

> “ความอุดมสมบูรณ์ของภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดใกล้เคียงในภาคเหนือจึงเป็นแหล่งกำเนิดพืชผักผลไม้เศรษฐกิจที่ดีที่สุดในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็น ถั่วแระ ถั่วแขก แครอท สตอร์เบอร์รี่ รวมไปถึงผลไม้ไทยเช่น มะม่วงน้ำดอกไม้ ลำไย หรือ ลิ้นจี่ ซึ่งเป็นรสชาติอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่จะหาได้ในประเทศไทยเท่านั้น.เมืองจีน หรือว่าไต้หวันก็แล้วแต่ เขามีไต้ฝุ่นเยอะแยะ แต่บ้านเราไม่ค่อยมีปัญหาอะไร เราตั้งอยู่เชียงใหม่ เราได้อะไร คุณจะได้ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนทั้งหมด และคุณยังสามารถไปถึงพิษณุโลก พิจิตร รวมแล้วเราสามารถกินบริเวณพื้นที่ถึง 14 จังหวัดภาคเหนือ ฉะนั้นมันสำคัญมากว่าคุณจะตั้งโรงงาน ที่ไหน ลักษณะภูมิอากาศ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ภูมิประเทศ เชียงใหม่เรามีทั้งหนาว ทั้งฝน ทั้งร้อนครบ 3 ฤดู ปลูกพืชได้ตอดทั้งปี" (กรรมการบริหาร "ห้องเย็นเอบี" 25 มกราคม 2552)

ด้วยเงื่อนไขความพร้อมของพื้นที่การเพาะปลูก ผสานเข้ากับระบบเกษตรแบบพันธะสัญญาซึ่งได้กล่าวถึงแล้วในหัวข้อก่อนหน้านี้ ทำให้ "ห้องเย็นเอบี" มีวัตถุดิบป้อนเข้าโรงงานแปรรูปตลอดทั้งปี การกระจายพื้นที่เพาะปลูกออกไปในพื้นที่แตกต่างกันเป็นการลดความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับการผลิตวัตถุดิบด้วย โดยเฉพาะความเสียหายจากภัยธรรมชาติ เงื่อนไขของพื้นที่กายภาพจึงมีความสำคัญเป็นอันดับต้นของอุตสาหกรรมเกษตร – อาหาร

ส่วนเงื่อนไขข้อที่สองที่ทำให้ "ห้องย็นเอบี" สามารถผลิตสินค้าคุณภาพได้ตามที่ผู้ซื้อต้องการได้คือเทคโนโลยีการผลิตและการตรวจสอบย้อนกลับคุณภาพสินค้า "ห้องเย็นเอบี" มีกำลังการผลิตเต็มที่ 42,000 ตัน สามารถทำการผลิตได้ตลอด 24 ชั่วโมง ขึ้นอยู่กับปริมาณของวัตถุดิบที่ป้อนเข้าสู่โรงงานอาศัยเทคโนโลยีแช่เยือกแข็งแบบรายชิ้นอย่างรวดเร็ว (Individual Quick Frozen: IQF) ที่ "ห้องแย็นเอบี" นำเอามาใช้ประโยชน์ ทำให้ประหยัดเวลาและรักษาสินค้าให้มีความสด คุณค่าทางโภชนาการ รวมทั้งรสชาติเหมือนผักสดมากที่สุด และเป็นเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพที่สุดในอุตสาหกรรมแช่เยือกแข็งผักและผลไม้ นอกจากนี้ยังมีการตรวจสอบย้อนกลับเป็นแกนกลางในการควบคุมคุณภาพจากระดับไร่นาถึงโต๊ะอาหาร ซึ่งสามารถตรวจสอบไปยังแหล่งกำเนิดสินค้าได้ในทุกขั้นตอนการผลิตเมื่อเกิดปัญหาขึ้น ในปัจจุบัน "ห้องเย็นเอบี" ผ่านการตรวจสอบมาตรฐานโรงงานผลิตอาหารที่สำคัญประกอบด้วย หลักเกณฑ์วิธีการที่ดีในการผลิต (Good Manufacturing Practice: GMP) ระบบวิเคราะห์อันตรายและจุดวิกฤตที่ต้องควบคุม (Hazard Analysis and Critical Control Point: HACCP) เป็นต้น รองผู้จัดการโรงงานกล่าวถึงวิธีการตรวจสอบคุณภาพสินค้าเมื่อเกิดกรณีผู้ซื้อร้องเรียนว่า

> "ตัวเลขรหัส stamp code จะติดอยู่กับถุงบรรจุสินค้า ตัวเลขทุกตัวมีความหมาย สมมตว่าถ้าสินค้าขายที่เมืองนอก แล้วเขาไปเจออะไรก็ตามเขาแค่ส่ง code มาให้เรา เราก็จะกลับไปหาต้นทางได้ว่า สินค้าของเราเป็นของเกษตรกรคนไหน ผลิตโดยคนงานโต๊ะไหน แถวไหน วันไหน เวลาไหน ก็จะรู้ทั้งหมดเลย" (รองผู้จัดการโรงงาน "ห้องเย็นเอบี" 31 มกราคม 2552)

ด้วยความอ่อนไหวเรื่องความปลอดภัยในสินค้าประเภทอาหาร และการที่ต้องแข่งขันกับประเทศจีนในตลาดผักและผลไม้แช่แข็งในญี่ปุ่น ซึ่งสินค้าจากประเทศจีนเองก็มีคุณภาพและราคาใกล้เคียงกับสินค้าของ "ห้องเย็นเอบี" แต่สิ่งที่เป็นจุดเด่นเหนือจีนคือการควบคุมคุณภาพสินค้า

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ให้มีความปลอดภัย โดยเมื่อปี 2550 มีกรณีปัญหาสารพิษตกค้างในอาหารพร้อมรับประทานจากจีน เกิดขึ้น“ห้องเย็นเอบี” จึงได้ลงทุนซื้อเครื่องตรวจหาสารพิษตกค้างมูลค่าสูง เพื่อสร้างระบบตรวจสอบความปลอดภัยในอาหารขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง ซึ่งกรรมการบริหารได้กล่าวอย่างมั่นใจในความปลอดภัยของอาหารที่ผลิตโดย “ห้องเย็นเอบี”

> “ตอนนี้เราก็มีเครื่องไม้เครื่องมืออยู่ค่อนข้างจะเยอะ ถ้าเดินผ่านบางอันมูลค่าก็หลายสิบล้าน ทำไมที่นี้กล้าลงทุน เพราะว่าก็เป็นเรื่องของ food safety เพราะฉะนั้น ญี่ปุ่นเขาไม่ซื้อของจากจีน ซื้อจากเราเพราะในข้อนี้ด้วย สารเคมีที่เราใช้ ที่เราวิเคราะห์ได้ ครบถ้วน แล้วเราวิเคราะห์ได้อยู่ 200 กว่าตัวนำหน้าคู่แข่ง” (กรรมการบริหาร “ห้องเย็นเอบี” 25 มกราคม 2552)

อย่างไรก็ตามการสร้างคุณภาพสินค้าด้วยสองเงื่อนไขที่กล่าวมาแล้วข้างต้นกลับมีข้อจำกัด เมื่อต้องแข่งขันกับประเทศที่มีพื้นที่เหมาะสมในการปลูกพืชชนิดเดียวกันและมีความก้าวหน้าในทางเทคโนโลยีการผลิตมากกว่า ยกตัวอย่างเช่น การผลิตข้าวโพดหวานแช่แข็งแข่งกับประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่า “ห้องเย็นเอบี” มีข้อจำกัดทั้งพื้นที่การเพาะปลูกที่ผลผลิตข้าวโพดหวาน มีรสชาติหวานน้อยกว่าของประเทศอเมริกา และเทคโนโลยีการผลิตก็ล้าหลังกว่า “ห้องเย็นเอบี” จึงหันไปให้ความสำคัญกับการควบคุมแรงงานซึ่งเป็นเงื่อนไขข้อที่สามของการสร้างสินค้าคุณภาพ เพื่อชดเชยข้อจำกัดจากสองเงื่อนไขแรก กรรมการบริหารได้ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตสินค้า “คุณภาพ” กับการจ้างคนงานว่า

> “ข้าวโพดหวานแช่แข็ง เกี่ยวข้องกับเรื่องภูมิประเทศ พื้นที่ตรงนั้นเหมาะสมไหม ไทยเรายังไม่ค่อยผ่านเท่าไหร่ แต่ว่าทำได้ไหม ทำได้ แต่ว่าก็อาจจะสู้เขาไม่ได้ เรื่องความหวาน ถ้าเป็นข้าวโพด สู้ของอเมริกาไม่ได้ มันจะได้คุณภาพกว่า ความหวานของเขาจะดีกว่าเรา ของเราความหวานอาจจะสู้เขาไม่ได้ แต่เราเอาตัวอื่นไปสู้กับเขา เพราะว่าเรามีแรง เขามีเงินเขามีเงินเขาก็ใช้เครื่องจักรทำหมด แต่เครื่องจักรมันไม่มีตา มันมีสิ่งแปลกปลอมอยู่ในนั้น ของเรามันไม่มี เพราะว่าเนื่องจากเราใช้แรงงานคน แต่ว่าคัดออกได้หมดไหม อาจจะไม่หมด อาจจะได้สัก 98 % แต่ของอเมริกาอาจจะได้สัก 90 % ฉะนั้นคุณก็ต้องเลือกคุณจะซื้อของที่มีคุณภาพดี รสชาติดีหรือคุณจะไม่ซื้อของที่ไม่มีสิ่งแปลกปลอม” (กรรมการบริหาร “ห้องเย็นเอบี” 25 มกราคม 2552)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

นอกจากนี้ข้อจำกัดของพื้นที่ภายในประเทศก็เริ่มประสบกับปัญหาด้วยเช่นกัน ถึงแม้ว่าระบบเกษตรแบบพันธะสัญญาจะสร้างหลักประกันให้กับ “ห้องเย็นเอบี” ในการควบคุมปริมาณวัตถุดิบเข้าโรงงาน แต่เมื่อต้องขยายพื้นที่ไกลออกไปจากที่ตั้งโรงงานมากขึ้น ทำให้ต้องแบกรับภาระค่าขนส่งสูงขึ้นตามตัวไปด้วย อีกทั้งระยะเวลาการขนส่งวัตถุดิบที่ใช้เวลานานเกินไปมีผลต่อความสด รสชาติ สีสันของผักและผลไม้ที่จะนำมาแปรรูป ปัญหานี้ผู้ถือหุ้นได้ยกขึ้นมาสอบถามให้บริษัทชี้แจงปรากฏตามรายงานประจำปี 2552 ว่า “ขณะนี้ได้ขยายพื้นที่เพาะปลูกลงมาถึงภาคเหนือตอนล่าง แต่จากการที่ผลิตภัณฑ์ของบริษัทต้องรักษาความสด และด้วยระยะทางขนส่งจากแหล่งเพาะปลูกไปยังโรงงานที่เชียงใหม่ไกลเกินไป บริษัทจึงไม่สามารถปลูกในพื้นที่ห่างไกลมากๆ ได้”

ในการแก้ไขปัญหาการจัดการวัตถุดิบดังกล่าวข้างต้น “ห้องเย็นเอบี” ยังคงยืนยันที่จะตั้งโรงงานในที่เดิมคือที่จังหวัดเชียงใหม่ต่อไป แทนที่ย้ายโรงงานไปยังที่พื้นที่ผลิตวัตถุดิบ เนื่องจากเมื่อเปรียบเทียบค่าจ้างที่ต้องจ่ายให้กับคนงานแล้วพบว่า ค่าจ้างแรงงานในจังหวัดเชียงใหม่ถูกกว่า ผู้บริหาร “ห้องเย็นเอบี” จึงได้ ชี้แจงต่อผู้ถือหุ้นว่า“ถ้าบริษัทแก้ปัญหาด้วยการตั้งโรงงานใกล้ๆกรุงเทพก็จะมีปัญหาตามมาเรื่องค่าแรงงานแพง เนื่องจากยิ่งใกล้กรุงเทพมากเท่าไหร่ค่าแรงงานก็จะยิ่งแพงมากขึ้น ดังนั้นการตั้งโรงงานในภาคเหนือก็ยังมีความเหมาะสม”

การสร้างสินค้าคุณภาพของอุตสาหกรรมเกษตร – สมัยใหม่ เกิดจากการตั้งโรงงานใกล้กับแหล่งผลิตวัตถุดิบ และการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิตมีส่วนผลักดันให้อุตสาหกรรมเจริญเติบโตเป็นความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบอื่นที่สำคัญ ดังปรากฏในงานของ Thanes (2007) ที่ศึกษาพลวัตการปรับตัวของอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารของไทย กรณีโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรขนาดกลางและใหญ่ และเกษตรกรที่ทำการผลิตสับปะรดกระป๋อง กุ้งแช่แข็ง ไก่แช่แข็ง ส่งออก ในบริบทการเปลี่ยนแปลงของตลาดโลกที่ให้ความสำคัญกับการผลิตอาหารปลอดภัยและการจัดการสิ่งแวดล้อม พบว่า ในการปรับตัวของโรงงานผู้ผลิตสินค้าและเกษตรกรต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญสามประการประกอบด้วย หนึ่งองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ ได้แก่กลไกตลาดโดยราคาที่สูงขึ้นเป็นแรงจูงใจสำคัญของการปรับตัวของโรงงานและเกษตรกร สององค์ประกอบด้านการเมือง ได้แก่ความพยามยามของหน่วยงานรัฐที่มีความหลากหลายในเชิงสถาบันทำการเปลี่ยนบทบาท จากผู้สั่งการและควบคุม เป็นผู้ให้ข้อมูลและบริการสาธารณะผ่านกฎระเบียบทางด้านสิ่งแวดล้อมและมาตรฐานความปลอดภัย และสามองค์ประกอบด้านสังคม ได้แก่การเคลื่อนไหวของ NGO ทั้งในและต่างประเทศ ที่ให้ความสำคัญต่อการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะกรณีการผลิตกุ้งที่ต้องไม่ทำลายป่าชายเลน เป็นต้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

แต่เมื่อพิจารณาจากเงื่อนไขทั้งสามข้อของ “ห้องเย็นเอบี” จะเห็นได้ว่า แท้จริงแล้ว การสร้างสินค้าคุณภาพเป็นการสร้างความจริงเหนือพื้นที่และผู้คนในชนบทเพื่ออ้างความชอบธรรมในการเปิดโอกาสให้ทุนเข้าไปใช้ประโยชน์ให้ได้มากที่สุด การมีแรงงานราคาถูกเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดของทุนในการตัดสินใจเพื่อรักษาความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบเอาไว้ การสร้างสินค้าคุณภาพในอุตสาหกรรมอาหาร จึงเป็นเพียงเรื่องของการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจในกระบวนการผลิต ดังที่ Goodman และ Watts (1997) เสนอว่าอาหารมูลค่าสูงเป็นสาขาการผลิตที่มีการแข่งขันกันสูง โดยวางอยู่บนพื้นฐานของต้นทุนการผลิตที่ต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นทุนที่เป็นแรงงาน และนอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับคุณภาพของสินค้า และตลาดของสินค้าโดยเฉพาะตลาดแบบเฉพาะ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมอาหารวางอยู่บนพื้นฐานของการจัดตั้ง การแบ่งแยกงานกันทำในระบบสินค้าระดับโลก และเมื่อพิจารณาถึงแนวคิดว่าด้วยคุณภาพ มาตรฐาน และคุณค่าในตลาดนานาชาติ นอกจากจะทำให้เห็นว่าสินค้าเกษตรแต่ละอย่างมีความแตกต่างกันออกไปแล้ว ยังทำให้เห็นอีกว่าอาหารมูลค่าสูงถูกสร้างขึ้นทางวัฒนธรรมผ่านประเด็น รสชาติ โภชนาการ นอกจากนี้แล้วรัฐยังมีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างนโยบายที่สนับสนุนหรือจำกัดโอกาสการแข่งขันในห่วงโซ่สินค้าระดับโลก ดังนั้นอาหารคุณค่าสูงจึงเป็นสิ่งประดิษฐ์สร้างทางสังคมและการเมือง สิ่งที่จะต้องพิจารณาต่อไปคือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างสินค้าคุณภาพกับรูปแบบการจ้างงานแบบยืดหยุ่นที่กลุ่มทุนนำเอามาใช้ในอุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร

อนึ่งการจ้างงานแบบยืดหยุ่นเป็นแนวโน้มที่เกิดขึ้นในทุกอุตสาหกรรมของประเทศกำลังพัฒนา รวมถึงอุตสาหกรรมเกษตร – อาหาร เป็นการรักษาความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบเอาไว้ (Kritzinger, Barrientos and Rossouw, 2004) เป็นกลยุทธ์ของทุนในการปรับโครงสร้างการจ้างงานใหม่ แทนการจ้างงานแบบประจำ เพื่อลดต้นทุนคนงานลงในสภาพของตลาดที่มีความผันแปร และการแข่งขันสูง วิธีการจ้างงานแบบยืดหยุ่นทำได้หลายวิธี หนึ่งในวิธีที่ใช้กันอย่างแพร่หลายคือการใช้ระบบรับช่วงการผลิต (Subcontracting) ด้วยการกระจายงานออกไปนอกโรงงาน โดยให้โรงงานขนาดเล็ก หรือคนงานตามบ้านเข้ามารับช่วง (วรวิทย์ เจริญเลิศ และนภาพร อติวานิชยพงศ์, 2546) อาทิเช่น อุตสาหกรรมสิ่งทอและเสื้อผ้าสำเร็จรูปในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ (กนกพร ดีบุรี, 2542, Saowak, 2005) และอุตสาหกรรมผลิตผ้าฝ้ายทอมือในอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน (ธัญลักษณ์ ศรีสง่า, 2550) เป็นต้น

ในส่วนของอุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร Saowalak (2005) พบว่า โรงงานผลิตผักกาดดองกระป๋องใช้ระบบรับช่วงการผลิตเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายด้านคนงาน และผลักภาระปัญหาสิ่งแวดล้อมไปยังพื้นที่อื่น โดยกระจายงานดองผักกาดและหั่นผักกาดดองออกไปนอกพื้นที่โรงงาน เนื่องจากพื้นที่โรงงานมีขนาดเล็กเกินกว่าที่จะรองรับการผลิตที่เติบโตขึ้น อีกทั้งกระบวนการดอง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ผักกาดสร้างกลิ่นเหม็นและน้ำเสียทำให้ชุมชนรอบข้างโรงงานเดือดร้อน และการรวมศูนย์คนงานเอาไว้ในที่โรงงานแห่งเดียวทำให้เกิดความยุ่งยากในการจัดการปัญหาแรงงาน ทั้งการเรียกร้องค่าจ้างและปรับปรุงสวัสดิการเพิ่มขึ้น โรงงานจึงเลือกที่จะใช้วิธีการจ้างงานแบบรับช่วงการผลิตเพื่อประหยัดต้นทุน ถึงแม้ว่าต้นทุนอันเกิดจากคนงานจะต่ำกว่าต้นทุนด้านอื่นๆ ก็ตามที

ในกรณีของ “ห้องเย็นเอบี” ผู้ศึกษาพบว่าบริษัทมีความเป็นกังวลเรื่อง “คุณภาพ” สินค้ามากพอๆ กับต้นทุนของคนงาน เนื่องจากมีตลาดส่งออกภายนอกประเทศถึงร้อยละ 80 – 90 ของสินค้าที่ผลิตได้ทั้งหมด ผิดกันกับโรงงานผลิตผักกาดดองกระป๋องมีตลาดภายในประเทศมากกว่า โดยส่งออกสินค้าไปยังตลาดต่างประเทศเพียงร้อยละ 20 เท่านั้น การที่ “ห้องเย็นเอบี” พึ่งพิงตลาดต่างประเทศเป็นหลัก ทำให้ต้องแข่งขันกับผู้ผลิตสินค้าชนิดเดียวกันที่อยู่ในต่างประเทศอย่างหนัก โดยเฉพาะด้านคุณภาพสินค้า ทำให้ “ห้องเย็นเอบี” ตกอยู่ในสภาวการณ์ที่ขัดกันระหว่างการผลิตสินค้าคุณภาพกับจ้างแรงงานราคาถูก กล่าวคือ ในด้านหนึ่งบริษัทต้องจ้างแรงงานที่มีทักษะฝีมือเป็นคนงานประจำเพื่อผลิตสินค้าตามมาตรฐานโลก แต่ในทางกลับกันการจ้างงานแบบประจำจำนวนมากย่อมเป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิตมากเกินไป บริษัทจึงต้องนำเอารูปแบบการจ้างงานแบบยืดหยุ่นมาใช้ โดยการผสมวิธีการจ้างงานแบบประจำกับจ้างงานแบบชั่วคราวเข้าด้วยกันเพื่อลดต้นทุนคนงานให้มากที่สุด ทั้งนี้การเลือกใช้วิธีการจ้างงานทั้งสองแบบขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทักษะการทำงานที่แตกต่างกันในแต่ละแผนก จำนวนคนงานที่ขาดหายไปจากโรงงาน ปริมาณวัตถุดิบที่เข้าโรงงานในแต่ละช่วงของปี และกฎระเบียบการทำงานที่มาจากมาตรฐานคุณภาพสินค้า

การจ้างงานแบบประจำ ถือเป็นการจ้างงานที่มีความมั่นคงในการทำงานสูงสุดในทางเศรษฐกิจ เพราะลูกจ้างจะมีรายได้สูงและสวัสดิการดีที่นายจ้างมอบให้ตอบแทน แต่อย่างไรก็ตามในกรณีของ “ห้องเย็นเอบี” ถึงแม้จะมีการจ้างงานแบบประจำคนงานสองกลุ่ม คือ“พนักงานรายเดือน” กับ “พนักงานรายวัน” แต่คนงานสองกลุ่มนี้กลับมีรายได้และสวัสดิการที่แตกต่างกัน “พนักงานรายเดือน” มีจำนวนน้อยคนงานที่สุดคือ 187 คน เป็นคนงานชาย 120 ส่วนคนงานหญิงมีเพียง 67 คน คนงานกลุ่มนี้ทำงานในทุกแผนกของโรงงานซึ่งมีทั้งหมด 8 แผนก ได้แก่ แผนกส่งเสริมการผลิต ทำหน้าที่ควบคุมการกำกับดูแลการผลิตวัตถุดิบของโรงงานให้เป็นไปตามเป้าหมายปริมาณและคุณภาพ โดยต้องประสานงานกับโบรกเกอร์ ที่ติดต่อกับเกษตรกรและแผนกคุณภาพเพื่อตรวจสอบคุณภาพวัตถุดิบก่อนรับเข้าโรงงาน แผนกรับวัตถุดิบ ทำหน้าที่ตรวจรับวัตถุดิบตามปริมาณที่กำหนดในแต่ละวัน โดยจะมีแผนกควบคุมคุณภาพมาคอยช่วยเหลือตรวจสอบคุณภาพวัตถุดิบ แผนกผลิต ทำหน้าที่ควบคุมการผลิตผักและผลไม้สดให้เป็นสินค้าแช่แข็ง แผนกสโตร์ ทำหน้าที่ดูแลเก็บสินค้า ทั้งที่เป็นวัตถุดิบก่อนการแช่แข็ง สินค้าแช่แข็งรอการคัดบรรจุ และ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

สินค้าที่ผ่านการคัดบรรจุรอการส่งออก แผนกคัดบรรจุทำหน้าที่กำกับควบคุม การคัดบรรจุถุง สินค้าที่ผ่านการแช่แข็งเรียบร้อยให้เป็นไปตามเป้าหมายในแต่ละวัน โดยมีพนักงานจากแผนกควบคุมคุณภาพคอยกำกับดูแลคุณภาพสินค้าอีกชั้นหนึ่ง แผนกเครื่องกล ทำหน้าที่บำรุงและซ่อมแซมเครื่องจักรให้อยู่ในสภาพพร้อมทำงาน แผนกสำนักงาน ทำหน้าที่ธุรการ การเงิน จัดซื้อรวมถึงฝ่ายบุคคล และแผนกควบคุมคุณภาพ ทำหน้าที่ควบคุมคุณภาพสินค้าตั้งแต่ในระดับไร่นาจนถึงคัดบรรจุ โดยจะเข้าไปทำงานร่วมกับแผนกอื่นๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมคุณภาพสินค้าในแต่ละขั้นตอนของการผลิต

"พนักงานรายเดือน" เป็นคนงานที่มีทักษะฝีมือสำหรับงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่ได้รับการฝึกฝนมาจากสถาบันการศึกษาอย่างเฉพาะเจาะจง และต้องมีวุฒิการศึกษาขั้นต่ำตั้งแต่ระดับ ปวช. ขึ้นไป พนักงานกลุ่มนี้จะอยู่ในตำแหน่งหัวหน้า หรือเป็นผู้ช่วยหัวหน้าของแต่ละแผนกและแต่ละฝ่าย ที่แยกย่อยออกไปในแต่ละแผนก ส่วนใหญ่ทำงานสัปดาห์ละ 6 วัน ในบางแผนก เช่นแผนกรับวัตถุดิบ คัดบรรจุ แผนกสโตร์ และแผนกควบคุมคุณภาพอาจต้องมีการทำงานแบบเวียนกะ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้าโดยตรง พวกเขาได้รับเงินค่าตอบแทนเป็นรายเดือน คิดค่าแรงตามวุฒิการศึกษา ทักษะ ตำแหน่ง และระยะเวลาที่ทำงานในโรงงาน มีโอกาสเลื่อนตำแหน่ง มีประกันสังคม ค่าล่วงเวลา โบนัสประจำปี และเงินกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ "พนักงานรายเดือน" เป็นกลุ่มคนงานที่ "ห้องเย็นเอบี" ดูแลเรื่องค่าจ้างและสวัสดิการดีที่สุด เนื่องจากเป็นกลุ่มคนงานที่มีทักษะฝีมืออันจำเป็นต่อการผลิตสินค้าให้ได้ตามมาตรฐาน นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับข้อมูล และความรู้ในเรื่องเทคโนโลยีการผลิตและการควบคุมคุณภาพที่โรงงานปิดบังไว้เป็นความลับทางการค้าอีกด้วย

ส่วน "พนักงานรายวัน" เป็นกลุ่มคนงานที่ "ห้องเย็นเอบี" จ้างงานแบบประจำเช่นเดียวกับ "พนักงานรายเดือน" แต่มีความมั่นคงในการทำงานน้อยกว่า "พนักงานรายวัน" เป็นคนงานกลุ่มใหญ่ที่สุดในโรงงาน มีจำนวน 1,698 คน ชาย 457 คน หญิง 1,241 คน กระจายตัวอยู่ในแผนก รับวัตถุดิบ แผนกผลิต แผนกสโตร์ แผนกควบคุมคุณภาพ และแผนกคัดบรรจุ คนงานกลุ่มนี้เป็นพนักงานระดับปฏิบัติการทำหน้าที่ตามคำสั่งของ "พนักงานรายเดือน" ไม่จำกัดวุฒิการศึกษา แต่เน้นคนที่มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์ อายุตั้งแต่ 18-48 ปี ไม่มีปัญหาทางสายตาไม่จำเป็นต้องมีทักษะความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ได้รับการฝึกฝนจากบริษัทเพียงครึ่งวันแรกที่โรงงานรับเข้าทำงาน จากนั้นจึงเป็นการฝึกฝนทักษะในระหว่างการทำงาน ทำงานอาทิตย์ละ 6 วันได้รับเงินค่าตอบแทนตามอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ 169 บาทในปี 2551 หรือเฉลี่ยเดือนละ 4,300 บาท ไม่รวมการทำงานโอทีและวันอาทิตย์ ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายแรงงานในการได้สิทธิลากิจ ลาป่วย และลาคลอด มีประกันสังคม ค่าล่วงเวลา เบี้ยขยัน แต่ไม่มีโบนัสประจำปี และกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

“พนักงานรายวัน”ได้ค่าตอบแทนต่ำกว่าที่ “พนักงานรายเดือนได้รับ” ถึงแม้จะได้รับความคุ้มครองด้านแรงงานอยู่พอสมควร แต่เมื่อเกษียณจากการทำงานแล้วจะไม่มีเงินออมไว้ใช้ แตกต่างจาก“พนักงานรายเดือน” ที่มีเงินออมอยู่ในกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ ซึ่งเป็นเงินที่นายจ้างต้องออกให้กับคนงานด้วย แต่เนื่องจากกฎหมายไม่ได้บังคับให้ทุกสถานประกอบการต้องจัดตั้งกองทุนนี้ แตกต่างจากกองทุนประกันสังคมซึ่งมีสภาพบังคับให้นายจ้างที่มีลูกจ้างตั้งแต่ 1 คนขึ้นไปต้องจ่ายเงินสมทบ อีกทั้ง “พนักงานรายวัน” เองก็ขาดข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิในกองทุนสำรองเลี้ยงชีพและไม่มีสหภาพแรงงานช่วยเหลือต่อรอง ทำให้พวกเสียสิทธิที่ควรได้รับ การที่ “ห้องเย็นเอบี” ไม่ต้องจ่ายเงินโบนัสประจำปี และไม่จัดตั้งกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ ทำให้ประหยัดเงินที่ต้องจ่ายให้กับ “พนักงานรายวัน” เป็นอย่างมาก

สำหรับเหตุผลที่“ห้องเย็นเอบี” ต้องจ้าง “พนักงานรายวัน” แบบประจำ โดยในเฉพาะแผนกคัดบรรจุซึ่งมีความต้องการคนจำนวนมากที่สุด เนื่องจากว่าเป็นแผนกที่มีการใช้แรงงานเข้มข้นที่สุดในกระบวนการผลิตผักและผลไม้แช่แข็ง โดยในแผนกนี้คนงานต้องทำหน้าที่คัดสินค้าที่ผ่านการแช่แข็งซึ่งมีตำหนิออกไป แล้วบรรจุถุงตามขนาด และน้ำหนักที่กำหนด คนงานต้องยืนทำงานกับโต๊ะคัดตลอดเวลาทำงาน 8 ชั่วโมงต่อวัน ในห้องที่ควบคุมอุณหภูมิไว้ที่ 10 – 14 องศาเซลเซียส เพื่อรักษาความเย็นของสินค้าเอาไว้ นอกจากนี้คนงานยังต้องเผชิญกับกฎระเบียบการทำงานเพื่อรักษา “ความสะอาด” ของสินค้าอย่างเข้มงวด อาทิเช่น การแต่งตัวของพนักงานที่ต้องปกปิดร่างกายอย่างมิดชิดตั้งแต่หัวจรดเท้า มีการสุ่มตรวจหาเชื้อแบคทีเรียจากง่ามมือ ทุกชั่วโมง เป็นต้น ซึ่งเป็นข้อกำหนดเฉพาะของอุตสาหกรรมอาหาร ถึงแม้ว่าหลังจากการคัดบรรจุ โดยคนงานแล้วจะมีเครื่องตรวจสิ่งแปลกปลอมในผลิตภัณฑ์ แต่ก็สามารถตรวจได้พียงสิ่งแปลกปลอมที่เป็นโลหะเท่านั้น แต่ยังไม่มีเครื่องตรวจสอบสิ่งแปลกปลอมจากร่างกายมนุษย์ เช่น เส้นผม เศษเล็บ เป็นต้น ร่างกายมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่ต้องควบคุมนอกเหนือไปจากการควบคุมสินค้า ด้วยเหตุที่ค่าตอบแทนต่ำแต่กฎระเบียบการทำงานเข้มงวด “พนักงานรายวัน” ทำให้มีอัตราการเข้าออกงานสูงมาก ดังนั้นโรงงานจึงต้องพยายามจ้าง “พนักงานรายวัน” แบบประจำเอาไว้ เพื่อรักษาคนงานไว้ทำงานให้นานมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ส่วนการจ้างงานแบบชั่วคราวของ “ห้องเย็นเอบี” ทั้งเกิดจากเงื่อนไขสำคัญสองประการที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการใช้แรงงาน เงื่อนไขแรกเกี่ยวข้องกับปัญหาการเข้าออกงานเนื่องจากค่าตอบแทนของ “พนักงานรายวัน”ต่ำ และระเบียบการทำงานที่เข้มงวดมากเกินไป ส่วนเงื่อนไขข้อที่สองเกี่ยวข้องปริมาณวัตถุดิบที่เข้าโรงงานในแต่ละช่วงของปี ซึ่งสามารถรู้ล่วงหน้าได้จากระบบเกษตรแบบพันธะสัญญา ทำให้โรงงานสามารถควบคุมจำนวนคนงานได้เป็น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ที่แน่นอน สำหรับคนงานที่ทำงานแบบชั่วคราวนี้จะถูกเรียกกันติดปากโดยคนงานเองว่า “พนักงานรายเหมา” รองผู้จัดการโรงงานกล่าวถึงการบริหาร“พนักงานรายเหมา” ในภาพรวมว่า

> “จะมีโควตารับคนงานในแต่ละปี เพื่อดูว่าแต่ละช่วงจะมีคนงานเท่าไหร่ ต้องการอีกเท่าไหร่ โรงงานจะมีคนงานจำนวนหนึ่งที่แน่นอน งานจะน้อยจะมากก็ต้องใช้คนเท่านั้น เท่านี้ เวลามีงานพีค (งานเยอะ) ก็จะรับคนเพิ่มเติมเข้ามา” (รองผู้จัดการโรงงาน “ห้องเย็นเอบี” 31 มกราคม 2552)

สำหรับวิธีการจ้างงาน “พนักงานรายเหมา” จะขึ้นอยู่กับลักษณะงานเป็นสำคัญ โดยงานตัดแต่งวัตถุดิบ โดยเฉพาะถั่วแขกและถั่วแระ จะใช้คนงานที่เป็น “ชุดเหมาพร้าว” ซึ่งเป็นคนงานที่เดินทางมาจากอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากตัวโรงงานประมาณ 60 กิโลเมตร หรือที่เรียกว่า “ชุดเหมาพร้าว” จะเข้ามาทำงานในช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคม สำหรับตัดแต่งถั่วแระ กับช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ เพื่อตัดแต่งถั่วแขกให้ได้รูปทรงและขนาดก่อนการแช่เยือกแข็ง “ชุดเหมาพร้าว” มีจำนวนคนงานรวมกันประมาณ 100 คน ทำงานตั้งแต่แปดโมงเช้าจนถึงห้าโมงเย็น และอาจมีค่าล่วงเวลาให้ในช่วงที่มีวัตถุดิบจำนวนมากได้รับค่าตอบแทนแบบเหมาค่าแรงการได้ค่าจ้างจึงขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการทำงานของคนงานแต่ละกลุ่มโดยเฉลี่ยแล้วพวกเขาจะได้เงินค่าตอบแทนประมาณไม่ต่ำกว่าวันละ 250 บาท จนถึง 500 บาท การจ้าง “ชุดเหมาพร้าว”ทำให้ “ห้องเย็นเอบี” ประหยัดเงินที่จะต้องจ่ายสมทบกองทุนประกันสังคม เนื่องจากได้ผลักให้เป็นภาระของ “คนกลาง”ที่ระดมคนงานเข้ามา ซึ่ง “คนกลาง” ดังกล่าวไม่ได้ปฏิบัติตามกฎหมายแต่อย่างใด คนงานเองก็ไม่รู้สิทธิของตัวเองด้วย อีกทั้ง “คนกลาง” ยังได้ใช้ระบบอุปถัมภ์ในการจัดความสัมพันธ์กับคนงานกลบเลื่อนความสัมพันธ์แบบนายจ้างกับลูกจ้าง โดยการอ้างความเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน และทำงานในระดับสูงของ “ห้องเย็นเอบี” ด้วย ซึ่งสามารถหางานมาให้คนงานได้อย่างสม่ำเสมอ จึงทำให้ “ชุดเหมาพร้าว” กลายเป็นคนงานล่องหนที่ทำงานอยู่ในโรงงาน ทั้งนี้ “ห้องเย็นเอบี” ได้จูงใจ “ชุดเหมาพร้าว” ด้วยการซื้อประกันอุบัติเหตุให้กับคนงานตามช่วงเวลาที่คนงานเข้ามาทำงาน การจ้าง “ชุดเหมาพร้าว” ทำให้ “ห้องเย็นเอบี” สามารถจัดการคนงานได้อย่างสอดคล้องกับวัตถุดิบที่เข้ามาในโรงงานในเวลาที่ไม่พร้อมกันได้อย่างแน่นอน

นอกจากนี้เหตุผลที่ห้องเย็นเอบีเลือกการเอาคนงานเข้ามาทำงานแบบเหมาค่าแรงภายในโรงงาน แทนการส่งงานออกไปทำภายนอกโรงงาน แตกต่างจากโรงงานผักกาดดองที่ Saowalk (2005) เคยได้ศึกษาเอาไว้ เพราะลักษณะเฉพาะเจาะจงของการผลิตผักและผลไม้แช่แข็ง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

กล่าวคือ “คุณภาพ”สินค้าของ “ห้องเย็นเอบี” คือ “ความสด” ทุกกระบวนการผลิตต้องทำอย่างรวดเร็ว เมื่อวัตถุดิบถูกส่งเข้ามายังโรงงานแล้ว จะถูกนำมาตัดแต่งรูปทรงโดยทันทีภายใน 24 ชั่วโมง หลังจากนั้นจึงนำไปสู่กระบวนการล้าง ทำความสะอาด แช่แข็ง เก็บไว้ในห้องควบคุมอุณหภูมิ เพื่อรอการคัดบรรจุถุงต่อไป ดังนั้นแล้วงานตัดแต่งวัตถุดิบจึงต้องทำภายในตัวโรงงาน

ส่วน “พนักงานรายเหมา” กลุ่มที่สองส่วนใหญ่จะทำงานในแผนกคัดและบรรจุเป็นหลัก ทำหน้าที่และได้ค่าตอบแทนและสวัสดิการเหมือน “พนักงานรายวัน” ทุกประการ แต่ที่แตกต่างออกไปคือ พวกเขาจะถูกจ้างด้วยสัญญาระยะสั้น 30, 60, 90 หรือ120 วัน มีโอกาสเป็น “พนักงานรายวัน” ได้ยาก พนักงานกลุ่มนี้มักจะเป็นคนงานวัยหนุ่มสาวที่มักจะเข้าออกงานบ่อย หรือเป็นนักเรียนนักศึกษาที่เข้ามาหารายได้พิเศษในช่วงปิดเทอม เป็นต้น การจ้าง “พนักงานรายเหมา” ทำให้โรงงานสามารถแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงานอันเนื่องมาจากการเข้าออกงานบ่อยได้ในระดับหนึ่ง อีกทั้งโรงงานไม่ต้องรับผิดชอบจ่ายค่าชดเชยจากการเลิกจ้างให้กับคนงาน ทั้งนี้คนงานเองก็ไม่ได้ต้องการทำงานระยะยาวกับโรงงาน แต่เลือกที่จะเข้ามาทำงานแบบชั่วคราวมากกว่า ด้วยเหตุนี้จึงทำให้โรงงานได้ประโยชน์จากการจ้าง “พนักงานรายเหมา” อย่างเต็มที่

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการสร้างสินค้าคุณภาพของ “ห้องเย็นเอบี” คือ “ความสะอาด” และ “ความสด” เป็นการพยายามทำตามมาตรฐานการผลิตในอุตสาหกรรมเกษตร – อาหาร ระดับโลก ซึ่งส่งผลต่อการจัดรูปแบบการจ้างงานแบบยืดหยุ่น และเป็นประโยชน์ต่อโรงงานดังที่ได้เสนอมาแล้ว อย่างไรก็ตามผลกระทบที่เกิดขึ้นกับคนงานผู้ศึกษาจะได้อภิปรายต่อไปในบทที่ 5 และ 6 ส่วนในหัวข้อต่อไปจะเป็นการอภิปรายเชื่อมโยงให้เห็นกลยุทธ์ของทุนในการใช้ตรรกทางวัฒนธรรมเพื่อระดมแรงงานเข้าไปทำงานในโรงงานและสร้างวินัยอุตสาหกรรมควบคุมคนงาน

3.3 การระดมแรงงานกับการใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ในท้องถิ่นควบคุมคนงาน

การเข้ามาตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในชนบทช่วยให้กลุ่มทุนสามารถเข้าถึงแรงงานได้ง่ายขึ้น โดยมีกฎหมายที่เอื้อให้โรงงานจ้างการแรงงานได้อย่างยืดหยุ่น สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของอุตสาหกรรมเกษตร – อาหาร เพื่อรักษาความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในการแข่งขัน ขณะเดียวกันโรงงานก็ต้องเผชิญกับปัญหาการเข้าออกงาน ตามที่ได้อภิปรายมาแล้วในสองหัวข้อที่ผ่านมา โรงงานจึงต้องหาทางระดมแรงงานเข้ามาทำงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความมั่นคงในการควบคุมแรงงาน ดังจะเห็นได้ในกรณีของ “ห้องเย็นเอบี” อาศัยตรรกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสร้างนิยามความหมายของงานในโรงงานให้เข้ากับความคิดและความสัมพันธ์ทางสังคมในท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม แล้วปรับให้เป็นวินัยอุตสาหกรรม เพื่อนำมาใช้บังคับกับคนงาน โดยมีสองกลยุทธ์สำคัญ คือการสร้างภาพลักษณ์ว่างานในโรงงานเหมาะสมกับผู้หญิง และการรับส่งคนงาน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

โดยใช้ “รถวิ้ค” ซึ่งทั้งสองกลยุทธ์นี้เป็นกลไกการระดมแรงงานให้ออกไปทำงานในโรงงานได้ง่ายมากขึ้น โดยเฉพาะทำให้ผู้หญิงเห็นว่างานในโรงงานไม่แตกต่างจากงานในบ้านที่ทำอยู่เป็นประจำ ส่วนการเดินทางด้วย “รถวิ้ค” ทำให้คนงานรู้สึกปลอดภัยในการเดินทาง ทั้งในการไปทำงานตามเวลาปกติและการทำงานแบบล่วงเวลา รวมถึงเดินทางไปทำงานได้ทุกฤดูกาล

ก่อนที่จะกล่าวถึงกลยุทธ์ในการระดมแรงงาน ผู้ศึกษาจะชี้ให้เห็นถึงช่องทางการรับสมัครคนงานตามปกติก่อน กล่าวคือ “ห้องเย็นเอบี” จะติดประกาศรับสมัครคนงานไว้ที่บอร์ดด้านหน้าโรงงานติดกับประตูทางเข้าออก เพื่อให้คนทั่วไปและพนักงานทราบถึงตำแหน่งงาน จำนวนคนงานอัตราค่าจ้าง สวัสดิการ คุณสมบัติของผู้สมัคร และเอกสารที่จำเป็นต้องใช้ในการสมัครเป็นต้น ใบประกาศของโรงงานจะมีขนาดเท่ากับกระดาษเอสี่ธรรมดา หากช่วงใดที่โรงงานต้องการคนงานโดยเฉพาะ“พนักงานรายวัน” จำนวนมาก โรงงานจะติดประกาศด้วยป้ายผ้าขนาดใหญ่ไว้ที่กำแพงด้านหน้าของโรงงาน ซึ่งสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนจากถนน ทั้งนี้การติดประกาศทั้งสองรูปแบบเป็นเพียงแต่ช่องทางปกติทั่วไปของการสื่อสารข้อมูลในตลาดแรงงาน ที่ไม่ได้แตกต่างจากโรงงานอื่นในย่านเดียวกัน ในทางปฏิบัติการรับคนงานเข้าทำงานเจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคลของ “ห้องเย็นเอบี” อธิบายถึงขั้นตอนทั่วไปว่า “เมื่อติดป้ายประกาศจะมีคนงานไปสมัครงานด้วยตัวเองตามป้ายประกาศ ฝ่ายบุคคลก็จะสัมภาษณ์เบื้องต้น เพื่อดูว่าทำงานที่ไหนมาก่อน และดูบุคลิกลักษณะท่าทาง คุณสมบัติ เอกสารตางๆ ถ้าผ่านก็จะรับเข้าทำงานแต่ถ้าเป็นพนักงานคิวซี ฝ่ายตรวจสอบคุณภาพ ฝ่ายวิจัย กรณีนี้จะมีการสอบก่อน หลังจากเข้ามาสมัครก็มีการสอบข้อเขียนสอบข้อเขียน หลังจากนั้นถ้าผ่าน ก็จะนัดมาสัมภาษณ์ และถ้าผ่านการสัมภาษณ์ก็จะแจ้งให้เข้ามาทำงาน” ความแตกต่าง ในการคัดเลือกคนงานจะอยู่ที่ทักษะฝีมือในแต่ละแผนกเป็นสำคัญ ดังที่ฝ่ายบุคคลได้อธิบายมาแล้ว

แต่สำหรับ “พนักงานรายวัน” และ “พนักงานรายเหมา” ในแผนกคัดบรรจุสินค้าถึงแม้จะมีการระดมแรงงานตามช่องทางปกติดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ในทางปฏิบัติจริง “ห้องเย็นเอบี” อาศัยกลยุทธ์การสร้างเปลี่ยนผู้หญิงให้กลายเป็นแรงงาน และการรับส่งคนงานโดยใช้ “รถวิ้ค” เป็นหลัก เนื่องจากมีประสิทธิภาพในการระดมแรงงานและควบคุมคนงานเมื่อเข้าไปเป็นคนงานแล้วสำหรับการระดมแรงงานหญิง “ห้องเย็นเอบี” มีการใช้แรงงานหญิงจำนวนมากสำหรับกระบวนการผลิตผักและผลไม้แช่แข็ง โดยเฉพาะในแผนกตัดแต่งวัตถุดิบก่อนแช่แข็ง และแผนกคัดบรรจุสินค้าแช่แข็ง พนักงานระดับล่างมีจำนวนมากที่สุด จำนวน 1,698 คน ชาย 457 คน หญิง 1,241 คน ในแผนกตัดแต่งวัตถุดิบผู้หญิงทำหน้าที่ตัดแต่งวัตถุดิบให้เป็นรูปทรงและขนาดตามที่กำหนด ส่วนในแผนกคัดบรรจุถุง ผู้หญิงทำหน้าที่คัดและบรรจุสินค้าที่ผ่านการแช่แข็งแล้วใส่ถุง ทางด้านคนงานชายในทั้งสองแผนกทำหน้าที่ยกวัตถุดิบและสินค้าเป็นหลัก หัวหน้าฝ่าย

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

บุคคลให้เหตุผลในการจ้างแรงงานผู้หญิงมากกว่าแรงงานผู้ชายโดยเฉพาะในแผนกคัดบรรจุ ซึ่งเป็นหัวใจของอุตสาหกรรมการผลิตผักและผลไม้แช่แข็งว่า

> "ฝ่ายคัดบรรจุเป็นผู้หญิงแม่หญิงเกือบ 80% เพราะว่าผู้หญิงต้องเป็นคนคัดที่มีความละเอียด ต้องใช้สายตา สินค้ามันมีเศษอะไรติดมา ผู้ชายไม่ละเอียด แค่ยกของขึ้นโต๊ะ ยกกล่องขึ้นอะไรพวกนี้" (หัวหน้าฝ่ายบุคคล 31 มกราคม 252)

นอกจากนี้ด้วยเงื่อนไขอันเฉพาะเจาะจงของอุตสาหกรรมอาหารที่เน้น "ความสะอาด" ของสินค้ามากเป็นพิเศษ พนักงานฝ่ายบุคคลได้กล่าวถึงข้อกำหนดทางด้านคุณลักษณะสุขอนามัยส่วนบุคคลของแรงงานที่ "ห้องเย็นเอบี" ดังนี้

> "สุขภาพร่างกายจะต้องสมบูรณ์ แข็งแรง ไม่เป็นโรคติดต่อ ไม่เป็นตาบอดสี พนักงานของที่นี่ทุกคนจะต้องผ่านการสัมภาษณ์เบื้องต้น แล้วก็ต้องดูระบบทั้งหมด ตั้งแต่หัวจรดเท้าในเรื่องของสีผิวอะไรพวกนั้นด้วย อย่างบางคนย้อมผม กัดผิวหนัง เพื่อจะให้ขาว เราก็จะสังเกต เพราะตรงนี้มีข้อจำกัดในเรื่องของคุณภาพด้วย ซึ่งอาจหลุดเล็ดลอดไปกับผลิตภัณฑ์" (หัวหน้าฝ่ายบุคคล 31 มกราคม 2552)

จะเห็นได้ว่า "ห้องเย็นเอบี"ใช้ความแตกต่างทางร่างกายระหว่างเพศชายกับเพศหญิงสร้างความชอบธรรมในการระดมแรงงานเข้าไปทำงาน รวมถึงการนำเอาคุณภาพสินค้ามาสร้างเป็นวินัยอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นการสถาปนาอำนาจไปบนร่างกายของคนงานด้วย เมื่อเปรียบเทียบกับอุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร ที่ Saowalak (2005) ศึกษาการจ้างแรงงานหญิงหั่นผักกาดดองในอุตสาหกรรมผลิตผักกาดดองกระป๋องแห่ง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจาก "ห้องเย็นเอบี" พบว่า นายจ้างสร้างความคิดครอบงำขึ้นมาว่างานหั่นผักเป็นงานที่เหมาะสมกับผู้หญิง เนื่องจากเป็นงานในครัว ที่ผู้หญิงทำเป็นประจำอยู่แล้ว ทางด้าน Dolan (2004) ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการทำให้ผู้หญิงแรงงานกลายเป็นแรงงานในรูปแบบเดียวกันนี้ เกิดขึ้นในอุตสาหกรรมส่งออกผักและผลไม้ประเทศเคนยาเช่นกัน และเป็นลักษณะร่วมกันของอุตสาหกรรมที่อยู่ในห่วงโซ่การผลิตสินค้าที่มีผู้ซื้อเป็นผู้กำหนด อันได้แก่ อุตสาหกรรมผลิตเสื้อผ้า อิเล็กทรอนิกส์และของเด็กเล่นที่มีการสร้างภาพลักษณ์ให้ผู้หญิงว่ามีร่างกายที่เหมาะสมกับการทำงาน เพื่อง่ายต่อการระดมแรงงานหญิง วัยสาว และโสดเข้าทำงาน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อภาคอุตสาหกรรมในการประหยัดต้นทุนที่เกิดจากคนงาน โดยสร้างตัวตนของคนงานให้กลายเป็นคนงานที่มีร่างกายภายใต้บงการ (Ong, 1987)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ควบคู่ไปกับกลยุทธ์การสร้างภาพว่างานในโรงงานเหมาะสมกับผู้หญิงแล้ว “ห้องเย็นเอบี” ยังได้อาศัยกลยุทธ์การรับส่งคนงานโดยใช้ “รถวี้ค” หรือรถรับส่งคนงานในการระดมคนงานด้วย โดย “รถวี้ค” เป็นรถกระบะปิ้กอัพที่ถูกดัดแปลงให้เป็นรถโดยสาร มีหลังคากันแดดและฝน มีเบาะนั่งพาดกลาง 6 แถว นั่งได้แถวละ 4 คน “รถวี้ค” หนึ่งคนจะมีคนงานประมาณ 20 - 24 คน สาเหตุที่เรียกว่า“รถวี้ค” เนื่องมาจากคนงานต้องจ่ายค่าโดยสารให้กับเจ้าของรถทุกวี้ค (15 วัน)ที่เงินค่าจ้างออก “รถวี้ค” จะเดินทางไปส่งคนงานตามกะ แล้วย้อนกลับมารับคนงานอีกรอบหลังเวลาเลิกงานเป็นประจำทุกวัน ประโยชน์ที่ “ห้องเย็นเอบี” ได้รับจากการใช้ “รถวี้ค” คือประสิทธิภาพในการระดมแรงงาน โดยเฉพาะแรงงานที่มีบ้านอยู่ห่างไกลจากโรงงาน อาทิ คนงานจากอำเภอแม่แตงที่อยู่ห่างจากโรงงานประมาณ 20 – 30 กิโลเมตร เป็นต้น ในปัจจุบันมี “รถวี้ค” จำนวน 20 คัน เท่ากับมีคนงาน 400 คนที่โรงงานสมารถใช้งานได้อย่างแน่นอนในแต่ละวัน การใช้ “รถวี้ค” หาคนงานทำให้โรงงานไม่ต้องออกแรงไปรับสมัครคนงานเองเหมือนกับในช่วงแรกที่ต้องพึ่งพิงผู้นำหมู่บ้านในการประชาสัมพันธ์รับสมัครคนงาน ซึ่งเป็นช่องทางที่บรรดาโรงงานอุตสาหกรรมในประเทศกำลังพัฒนาที่เริ่มต้นสร้างอุตสาหกรรมในชนบทนิยมใช้ โดยอาจจะมีการจ่ายค่านายหน้าหรือไม่ก็ใช้ประโยชน์จากระบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้นำกับชาวบ้าน แต่เมื่อการศึกษาของประชาชนได้รับการพัฒนามากขึ้น มีความต้องการงานทำและการสื่อสารคมนาคมสะดวกขึ้น ทำให้โรงงานไม่จำเป็นต้องพึ่งพาผู้นำชุมชนอย่างเต็มตัวอีกต่อไป (Ong,1987 และ Wolf, 1992) โดยในกรณี “ห้องเย็นเอบี” ได้หันไปใช้ “รถวี้ค” เป็นผู้อุปถัมภ์คนงานรายใหม่ในท้องถิ่น

ด้วยความที่เจ้าของ “รถวี้ค” เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกับคนงาน หรืออยู่ในเส้นทางที่สามารถวิ่งรถรับส่งคนงานได้โดยง่าย ทำให้เป็นที่รู้จักและได้รับความไว้วางใจจากคนงาน เนื่องจากการมี “รถวี้ค” ทำให้คนงานอยู่ห่างไกลโรงงาน หรือบางคนที่ขาดความคล่องตัวในการขับขี่เตอร์ไซค์ สามารถเดินทางได้โดยง่าย อีกทั้งคนงานสามารถเดินทางไปทำงานได้ในทุกฤดูกาล รวมถึงเอื้อให้คนงานมีความสะดวกใจสำหรับการทำงานล่วงเวลาซึ่งต้องกลับบ้านในยามค่ำคืนอีกด้วย “ห้องเย็นเอบี” จึงใช้เงื่อนไขเหล่านี้เป็นประโยชน์ดึงดูดใจคนงาน อ้ายต้นเจ้าของ “รถวี้ค” คันหนึ่งอธิบายถึงการทำงานของ “รถวี้ค” ในการระดมแรงงานว่า

> “บริษัทจะเอาใบสมัครไว้ให้ที่รถ เราไม่ต้องออกไปหาคนงาน มีคนมาถามตลอดว่ารับคนงานอีกมั้ย เขาก็จะเอาใบสมัครไปดู แล้วก็เอารูปพร้อมกับหลักฐานอะไรให้เราไปยื่นที่โรงงานแทน คนงานจะไปสมัครเองก็ได้ ถ้าสมัครผ่านรถ โรงงานจะเอาคนในรถก่อน” (อ้ายต้น 5 กุมภาพันธ์ 2552)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ถึงแม้ว่า “ห้องเย็นเอบี” จะกำหนดคุณสมบัติเอาไว้อย่างอย่างเข้มงวดในการรับคนงาน แต่คนงานก็มีความมั่นใจได้ว่าเมื่อสมัครงานกับ “รถวิ้ค” แล้วจะได้เข้าทำงานอย่างแน่นอน โดยไม่ต้องมีการสัมภาษณ์ หรือตรวจสอบคุณสมบัติอย่างละเอียด อ้ายต้นบอกว่า “เราจะได้เครดิตคือเขาใช้ให้เราไปยื่นสมัคร เราไปตามปุ๊ป วันสองวันโรงงานก็แจ้งให้ไปทำงานได้” แต่คนงานเองก็มีพันธะสัญญาที่สำคัญคือเมื่อได้เข้าทำงานแล้วจะต้องขึ้น “รถวิ้ค” ไปทำงานกับรถคันที่คนงานได้ฝากใบสมัครเป็นการตอบแทน โดยค่าโดยสารส่วนใหญ่จะอยู่ที่คนละ 200 – 300 บาทต่อคนต่อวิ้ค ขึ้นอยู่กับระยะทางใกล้ไกลในการรับส่งคนงาน ทั้งนี้หากว่าคนงานเกิดเปลี่ยนใจไม่ขึ้น “รถวิ้ค” หลังจากได้เข้าทำงานแล้ว คนงานก็ต้องจ่ายเงินค่าโดยสารให้กับ “รถวิ้ค” อยู่ดี แต่ส่วนใหญ่แล้วคนงานมักจะยอมรับเงื่อนไขการขึ้น “รถวิ้ค” นี้อยู่แล้ว จึงไม่ปรากฏว่ามีการผิดสัญญาใจกันขึ้น

ในขณะที่“รถวิ้ค” ได้อุปถัมภ์คนงานเอาไว้ “ห้องเย็นเอบี” เองก็สร้างระบบอุปถัมภ์กับ “รถวิ้ค” เอาไว้อีกชั้นหนึ่งซึ่งมีผลบังคับใช้กับคนงานอีกต่อหนึ่ง กล่าวคือ โรงงานได้ให้สิทธิพิเศษรับคนงานตามที่ “รถวิ้ค” เสนอมา พร้อมกับจ่าย “ค่าหัวคนงาน” และอุดหนุนค่าน้ำมันให้ “รถวิ้ค” อีกจำนวนหนึ่งตามข้อตกลง แต่ทั้งนี้ “รถวิ้ค” ต้องตอบแทนโรงงานโดยเฉพาะการคัดเลือกคนงานที่มีความพร้อมจะทำงานล่วงเวลา ซึ่งเป็นข้อบังคับของโรงงานที่กำหนดให้ “รถวิ้ค” ทุกคันต้องทำตาม และส่งผลไปยังคนงานเองที่ก็ไม่ได้รู้สึกลำบากใจที่จะทำงานล่วงเวลา เนื่องจากต้องตอบแทนบุญคุณที่ “รถวิ้ค” ได้สมัครงานให้นั่นเอง โรงงานจึงได้ประโยชน์จากระบบอุปถัมภ์ที่สร้างขึ้นมา “รถวิ้ค” ได้ทำตัวเหมือนตัวแทนของโรงงานในการระดมแรงงานที่มีคุณสมบัติตามที่โรงงานต้องการ พร้อมไปกับการควบคุมวินัยทำงานให้คนงานยอมรับแต่โดยดี

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เพื่อแก้ไขปัญหาการเข้าออกงาน และเพื่อรักษาความได้เปรียบในการแข่งขันเอาไว้ โดยที่มีสภาพการทำงานเข้มงวดและจ่ายค่าจ้างต่ำ โรงงานได้ใช้หลักคิดทางวัฒนธรรมเป็นยุทธศาสตร์หลักในการระดมแรงงานเข้าทำงานอย่างต่อเนื่อง โดยมีสองกลยุทธ์สำคัญคือการสร้างภาพว่างานโรงงานเหมาะสมกับผู้หญิงกับกลยุทธ์รับส่งคนงานโดย “รถวิ้ค” ซึ่งเป็นการใช้ความสัมพันธ์ความสัมพันธ์ทางสังคมในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ต่อทุน สอดคล้องกับที่ Hirai (1998) ชี้ให้เห็นว่า โรงงานในนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน จะพิจารณารับคนที่มีญาติหรือคนจากหมู่บ้านเดียวกันทำงานในโรงงานก่อนเป็นพิเศษ เนื่องจากเชื่อกันว่าคนงานที่ไม่มีญาติ มีแนวโน้มจะลาออกจากงาน และอาจสร้างปัญหาระหว่างการทำงานง่ายกว่าคนที่มีญาติทำงานด้วย ดังนั้นเครือข่ายญาติพี่น้องจึงมีความสำคัญในการรับคนงาน มากเท่าๆ กับคนงานที่ผ่านงาน ในโรงงานมาก่อน เช่นเดียวกับ Lee (1997) ชี้ให้เห็นว่าเครือข่ายความสัมพันธ์ในท้องถิ่นของคนงาน (Localistic Networks) อันได้แก่ความเป็นคนพื้นที่เดียวกัน เช่น หมู่บ้านเดียวกัน และเครือข่ายของคนงาน เช่น ญาติ หรือเพื่อน เป็นช่องทางหลักของการระดมแรงงานหญิงสาว

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

จำนวนมากจากชนบทของจีนให้อพยพเข้าไปทำงานเข้าทำงานโรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรมเสินเจิ้นของประเทศจีน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าทุนได้ใช้หลักคิดทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่นเพื่อการระดมแรงงานและควบคุมคนงาน อย่างไรก็ตามในตอนนี้เป็นการวิเคราะห์ในระดับตัวคนงานเป็นด้านหลัก ส่วนหัวข้อถัดไปจะเป็นการวิเคราะห์การนำเอาหลักคิดทางวัฒนธรรมไปใช้ในระดับชุมชน เพื่อดึงดูดคนในชุมชนให้เข้าไปทำงานในโรงงาน

3.4 “ห้องเย็นเอบี” กับการสร้างความเป็นเนื้อเดียวกันกับชุมชน

การสร้างความเป็นเนื้อเดียวกันกับชุมชนเป็นกลยุทธ์ของอุตสาหกรรมสมัยใหม่ เนื่องจากโรงงานที่เข้ามาตั้งในชุมชนเป็นกิจการของคนต่างถิ่น ไม่ได้เกิดจากคนภายในชุมชน จึงไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชน ทำให้อุตสาหกรรมต้องจัดความสัมพันธ์ใหม่กับคนในท้องถิ่น เพื่อดึงดูดชาวบ้านให้เข้าไปเป็นคนงานราคาถูกในโรงงาน “ห้องเย็นเอบี” สร้างภาพว่าการเข้ามาตั้งโรงงานเป็นการทำให้คนบ้านเดียวกันมีงานทำ โดยที่คนงานไม่จำเป็นต้องย้ายออกจากหมู่บ้าน เพราะอยู่ใกล้กับโรงงาน ซึ่งเป็นวาทกรรมทุนในยุคเสรีนิยมใหม่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ปรากฏตัวในรูปของการพัฒนา ความช่วยเหลือ การลงทุน ซึ่งทำให้เสรีนิยมใหม่กลายเป็นเรื่องปกติ และเป็นประโยชน์ต่อผู้คน (Nevins and Peluso, 2008) ดังที่กรรมการบริหาร “ห้องเย็นเอบี” กล่าวถึงสาเหตุของการเลือกตั้งโรงงานในจังหวัดเชียงใหม่ว่า

> “ค่าแรงเชียงใหม่ตอนนี้ 170 บาท ในกรุงเทพฯก็ 200 กว่า แล้วแรงงานในบ้านเราก็มีเยอะ อีกอย่างหนึ่งก็คือทำให้ประชากรบ้านเรา ผมถือว่าเป็นการสร้างงานให้กับชนบทด้วย เพราะว่าแรงงานไม่ไหลเข้าไปทำงานในกรุงเทพ ทำให้เขามีรายได้ ส่วนมากแรงงาน มาจากพร้าวบ้าง แม่แตงบ้าง แม่ริมบ้าง สันทรายบ้าง อยู่ใกล้ๆนี้ทั้งหมด (กรรมการบริหาร “ห้องเย็นเอบี” 25 มกราคม 2552)

ภายใต้การสร้างภาพดังกล่าวข้างต้นต้องอาศัยยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นเนื้อเดียวกันกับชุมชนมาเป็นองค์ประกอบสำคัญ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือในการเป็นผู้อุปถัมภ์งาน แต่ในระยะแรก “ห้องเย็นเอบี” ยังไม่ได้สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เนื่องจากสถานการณ์ในตลาดแรงงานท้องถิ่นมีการแข่งขันกันต่ำ บนถนนสายเชียงใหม่ – แม่โจ้ สายใหม่ ที่ “ห้องเย็นเอบี” ตั้งอยู่มีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เพียง 3 แห่งเท่านั้น คือโรงงานผลิตสุราซึ่งก่อตั้งเมื่อปี 2529 มีการจ้างงานน้อย เนื่องจากใช้เครื่องจักรผลิตและบรรจุผลิตภัณฑ์ ส่วนโรงงานผลิตผักกาดดองกระป๋องซึ่งก่อตั้งเมื่อปี 2530 มีสภาพการทำงานที่ไม่เอื้อต่อการทำงานประจำ เนื่องจากมีกลิ่นเหม็นจากการหมักดองผัก ทางด้านห้องเย็นแหลมทองก่อตั้งเมื่อปี 2531 เป็นห้องเย็นแห่งแรกมีการจ้าง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

งาน ไม่สม่ำเสมอ ในขณะที่ “ห้องเย็นเอบี” มีความพร้อมมากกว่า จึงทำให้คนงานสมัครเข้าทำงานเป็นจำนวนมาก โดยมีคนงานมาจากเขตอำเภอดอยสะเก็ด สันทรายและแม่ริม อีกทั้งที่ตั้งโรงงานอยู่ห่างไกลจากตัวหมู่บ้านพอสมควร จึงไม่มีผลกระทบเกิดขึ้นกับชุมชมโดยรอบ

ต่อมาเมื่อ “ห้องเย็นเอบี” ก่อตั้งโรงงานแห่งที่สองขึ้นเมื่อปี 2538 ตัวโรงงานได้ขยับเข้ามาใกล้ชิดกับตัวหมู่บ้านมากขึ้นกว่าเดิมบนถนนเส้นเดิม โดยอยู่ห่างจากวัดของชาวบ้านเพียงไม่กี่ร้อยเมตรเท่านั้น และอยู่ห่างจากโรงงานผลิตผักกาดดองซึ่งสร้างกลิ่นเหม็นรบกวนชาวบ้านเพียง 1 กิโลเมตร ทำให้โรงงานเริ่มมีกิจกรรมสร้างสายสัมพันธ์กับชุมชน แต่ก็ยังเป็นมาตรการตั้งรับ ซึ่งหัวหน้าแผนกควบคุมคุณภาพกล่าวว่า “มันมีแต่แบบเล็กๆ น้อยๆ ไม่ได้ทำแบบจริงจัง” กิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชน เกิดจากการได้รับการร้องขอจากหมู่บ้าน หรือองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นครั้งคราว เช่น การเข้าร่วมแข่งขันกีฬา เป็นต้น

จนกระทั่งเข้าสู่ปลายทศวรรษ 2540 “ห้องเย็นเอบี” ได้ปรับตัวหันไปให้ความสำคัญกับการสร้างความเป็นเนื้อเดียวกับชุมชนอย่างเข้มข้นมากขึ้น เนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงในตลาดแรงงาน ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม และความแปลกแยกในวิถีชีวิตของชุมชน ที่ส่งผลกระทบต่อการจ้างงานและภาพลักษณ์ของโรงงาน ประการแรก เป็นผลจากการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ ส่งผลให้คนงานในเขตอำเภอสันทราย ดอยสะเก็ดและแม่ริมบางส่วนได้หันไปทำงานในสาขาบริการในเมืองมากขึ้น ดังที่หัวหน้าแผนกควบคุมคุณภาพกล่าวถึงการลาออกของพนักงานที่เคยทำงานใน “ห้องเย็นเอบี” เอาไว้ว่า“เขาออกไปทำงานในเมือง ขายของที่ห้างโลตัส แม็คโค อะไรแบบนี้” ทำให้โรงงานประสบกับสภาวะขาดแคลนแรงงาน

ประการที่สอง ตลาดแรงงานในอุตสาหกรรมอาหารท้องถิ่นมีการแข่งขัน แย่งชิงคนงานกันเอง โรงงานจึงตกอยู่ในสภาพที่หัวหน้าแผนกควบคุมคุณภาพสรุปว่า “แรงงานมีอยู่คือกลุ่มเดิม แต่โรงงานมันเพิ่มขึ้น”โดยมีโรงงานขนาดใหญ่จำนวน 6 แห่งเกิดขึ้นมาทีหลัง ซึ่งในละแวกเดียวกับ “ห้องเย็นเอบี” แห่งที่สอง โดยเป็นโรงงานเพาะเห็ดหนึ่งแห่ง โรงงานหมักไก่ย่างหนึ่งแห่ง ส่วนที่เหลืออีกสามแห่งเป็นโรงงานผลิตผัก และผลไม้แช่แข็งเช่นเดียวกัน โรงงานที่เกิดขึ้นใหม่ได้จัดให้มีสวัสดิการสำหรับพนักงานดีกว่า “ห้องเย็นเอบี” อาทิ บริการข้าวกลางวันฟรี เงินทุนการศึกษาลูกคนงาน เป็นต้น จึงทำให้คนงานมีทางเลือกในการสมัครเข้าทำงานในที่อื่นมากขึ้น หัวหน้าแผนกควบคุมคุณภาพกล่าวว่า

> “ที่พนักงานเขาบอกคือเรื่องสวัสดิการ บางโรงงานเขาจ่ายค่าน้ำมันรถ จ่ายค่ากับข้าว อันนี้คือเป็นข้อเปรียบเทียบละ ถึงแม้รายได้ค่าแรงสมมุติว่า 170 บาทเหมือนกันนี้นะ แต่โรงงานอื่นจ่ายค่าน้ำมันรถให้ วันหนึ่ง 10

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

บาท อันนี้เป็นข้อเปรียบเทียบละ ทำให้แรงงานหายไป" (อ้ายเอก 3 ตุลาคม 2552)

นอกจากนี้ "ห้องเย็นเอบี" ยังต้องประสบปัญหาขาดแรงงานรุ่นใหม่ในอีกสองกรณี กรณีแรกฝ่ายบุคคลอธิบายว่า "ช่วงหลังเราจะเจอรุ่นขาดแคลนแรงงานมากขึ้น คือเด็กรุ่นใหม่เรียนสูงขึ้นเขาก็จะไม่มาทำงานโรงงานแล้ว" ส่วนในกรณีที่สอง คนรุ่นใหม่ที่เข้ามาทำงานมีอัตราการเข้าออกงานสูงมาก จนทำให้ยากต่อการควบคุมจำนวนคนงาน และเสียเวลาในการฝึกฝนคนงาน อีกทั้งอุตสาหกรรมก่อสร้างขนาดใหญ่ที่เข้ามาตั้งบริษัทผลิตวัสดุก่อสร้างที่มีการจ้างงานคนถึง 800 คน และการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีการสร้างสนามกอล์ฟขนาดใหญ่ก็มีผลต่อการจ้างแรงงานหญิงไปเป็นพนักงานแค็ดดี้จำนวนกว่า 200 คน ก็เข้ามาแย่งคนงานไปอีกด้วย

ประการที่สาม สืบเนื่องจากโรงงานใหม่ที่เกิดขึ้นกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน บางโรงงานยังจัดระบบการจัดการไม่ดีพอ จึงส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม อีกทั้งโรงงานเดิมที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ อันได้แก่ โรงงานผลิตสุรา และโรงงานดองผักกาดสร้างกลิ่นเหม็นรบกวนชาวบ้าน จึงทำให้ภาพลักษณ์ของโรงงานโดยภาพรวมแทนที่จะเป็นผู้สร้างงานให้กับชาวบ้าน กลับกลายเป็นผู้สร้างปัญหามลภาวะทางสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชน นอกจากนี้การที่ "ห้องเย็นเอบี" เป็นบริษัทที่มีการซื้อขายหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ จึงถูกบังคับให้ต้องมีกิจกรรมเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย

ประการที่สี่ การที่มีโรงงานเข้ามาตั้งในชุมชนมาเป็นเวลานาน ได้สร้างความแปลกแยกกับให้กับวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่น หัวหน้าแผนกควบคุมคุณภาพกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงงานเอาไว้ว่า

> "ชาวบ้านไม่มีใครรู้เลยว่าโรงงานทำอะไร โรงงานก็ไม่รู้ว่าชาวบ้านทำอะไร โรงงานก็ไม่ได้ออกไปหาชุมชนเลย ยกเว้นหัวหน้างานหรือว่าพนักงานที่อยู่ในชุมชนจริงๆ อย่างตัวผมถึงจะรู้ แต่ส่วนมากหัวหน้างานนี้จะเป็นคนต่างถิ่นหมด เป็นคนต่างถิ่น เข้ามาทำงาน เย็นกลับหอ เช้ามาทำงานเย็นกลับหอ ก็จะไม่ได้คลุกคลีกับชุมชน พนักงานก็เหมือนกัน ทำงานกลับบ้านไป ไม่ได้มีผลตอบแทนอะไรให้กลับมาสู่ชุมชน" (อ้ายเอก 3 ตุลาคม 2552)

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น "ห้องเย็นเอบี" จึงได้ปรับตัวหันไปให้ความสำคัญกับการสร้างความเป็นเนื้อเดียวกับชุมชนมากขึ้นกว่าเดิมอย่างเห็นได้ชัด มีการแต่งตั้งคณะกรรมการความรับผิดชอบทางสังคมของธุรกิจ (Corporate Social Responsibility: CSR) ขึ้นมาดูแลเป็นการเฉพาะทำหน้าที่ที่ดูแลชุมชนรอบๆ โรงงานตั้งแต่ปี 250 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนจากมาตรการแบบตั้ง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

รับเป็นเชิงรุก กรรมการ CSR คนหนึ่งบอกว่า “เราต้องไปหาเขาก่อน เข้าไปหาพ่อหลวง ไปหาเทศบาล พอเราไปเปิดตัวว่าเรามีกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอยู่ ทางชุมชนต้องการอะไร หรือว่าอยากให้ช่วยเหลืออะไรก็ให้ทำเรื่องไปที่โรงงาน กิจกรรมไหนเอื้อให้เราทำ เราก็ทำหมด”

สำหรับกลยุทธ์ที่ “ห้องเย็นเอบี” ใช้สร้างความเป็นเนื้อเดียวกับชุมชนถูกคิดค้นขึ้นโดยคณะกรรมการ CSR การเสนอความเห็นของคนงาน การร้องขอมาจากหมู่บ้าน การได้รับการประสานงานมาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนเป็นนโยบายมาจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง โดยในแต่ละกลยุทธ์จะมีกิจกรรมย่อยอีกหลายกิจกรรม และเกิดขึ้นในสองพื้นที่คือ พื้นที่ในโรงงาน และพื้นที่นอกโรงงาน มีผู้เข้าร่วมในแต่ละกิจกรรมแตกต่าง หลากหลาย อาทิ ผู้บริหาร หัวหน้างาน พนักงาน ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ชาวบ้านทั่วไป และเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการ เป็นต้น

ผู้ศึกษาจำแนกกลยุทธ์ของ “ห้องเย็นเอบี” ออกเป็นสองกลยุทธ์ ในฐานะที่เป็นกลไกในการปรับความสัมพันธ์กับชุมชน กลยุทธ์แรกคือการทำตามจารีต กลยุทธ์ที่สองการร่วมพัฒนา และกลยุทธ์ที่สามคือการสร้างความเป็นชุมชนในโรงงาน กลยุทธ์แรก คือการทำตามจารีตประเพณีท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลยุทธ์ ที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากเปิดโอกาสให้ “หองเย็นเอบี” เข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนได้ง่ายที่สุด เป็นรูปธรรมที่ชุมชนสามารถมองเห็นชัดเจนมากที่สุด กิจกรรมที่ทำร่วมกับชุมชนมักเป็นกิจกรรมตามประเพณีในศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นศาสนาหลักของชุมชนท้องถิ่น ยกตัวอย่างเช่น การถวายเทียนเข้าพรรษา ณ วัดสันป่าสัก และวัดเจดีย์แม่ครัว ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งของโรงงานท้องสองแห่ง ในงานนี้มีตัวแทนผู้บริหาร หัวหน้างาน และพนักงานของบริษัท เข้าร่วมขบวนแห่เทียนพรรษาพร้อมกับชาวบ้าน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งสองแห่ง เป็นต้น นอกจากนี้การปิดโรงงานในช่วง “ปี๋ใหม่เมือง” หรือเทศกาลสงกรานต์ เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่โรงงานเปิดโอกาสให้คนงานใช้เวลาทำบุญตามจารีตท้องถิ่น รวมไปถึงการอนุญาตให้คนงานลาหยุดงานในช่วงที่หมู่บ้านมีเทศกาล “ปอยหลวง” (งานทำบุญที่เกี่ยวข้องกับวัด) งานศพ หรือ งานแต่งงาน เป็นต้น เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่าโรงงานเป็นทั้งผู้อุปถัมภ์งานและผู้อุปถัมภ์ชุมชนโดยการทำตามจารีตประเพณีท้องถิ่นด้วยดีนั่นเอง

กลยุทธ์ที่สองที่ “ห้องเย็นเอบี” ใช้ควบคู่กับกลยุทธ์แรกคือ การสนับสนุนงานพัฒนาหมู่บ้าน หลังจากที่ “ห้องเย็นเอบี” เริ่มออกไปสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ทำให้ชุมชนเริ่มเข้ามาหาโรงงานผ่านโครงการพัฒนา โดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นเน้นไปที่การมีส่วนร่วมกันระหว่างชุมชนกับโรงงาน อาทิเช่น การสร้างป้อมยามรักษาความสงบให้กับหมู่บ้านที่อยู่ข้างโรงงาน การปลูกต้นไม้ร่วมกับเทศบาลและชาวบ้านตามแนวถนนของหมู่บ้านต่างๆ การเก็บขยะในลำน้ำที่อยู่หลังโรงงานไปจนถึงตัวหมู่บ้าน การขุดลอกลำเหมืองสาธารณะ การตัดแต่งกิ่งไม้ด้านข้างถนนทางเข้าหมู่บ้าน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

การเก็บกวาด ทำความสะอาดบริเวณวัด การล้างอุปกรณ์เครื่องครัวของแม่บ้าน การจัดงานวันเด็ก และการมอบสิ่งของช่วยเหลือชาวบ้านที่ยากจน เป็นต้น

ในบรรดากิจกรรมทั้งหลายที่ทำตามกลยุทธ์ทั้งสองที่กล่าวมาแล้วข้างต้นกิจกรรมหนึ่งที่ประสบผลสำเร็จมากในสายตาของโรงงานคือการถวายผ้าป่าวัดหนองแสะ เนื่องจากได้มอบเงินให้กับวัดเป็นจำนวนมากถึงหนึ่งแสนสามหมื่นบาท มีคนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมากมาย และงานครั้งนี้คนงานประจำรายวัน เป็นผู้เสนอโครงการขึ้นไป กรรมการ CSR ผู้รับผิดชอบงานนี้ได้กล่าวถึงภาพการจัดงานเอาไว้ว่า

> “บ้านหนองแสะนี้มีพนักงานอยู่ประมาณ 6 – 7 คน เขาได้ยื่นเรื่องมาผมในฐานะคนแถวนี้ ก็รับเรื่องตัวนี้มาประสานทางวัด ประสานทางวัด ประสานทางโรงงาน ประสานทางสำนักงานกรุงเทพ ประมาณ 4 เดือนเท่านั้นหลังจากตั้งโครงการ อันนี้ผลตอบรับตรงนี้ เป็นที่น่ายินดีอย่างยิ่ง เราแจกซองให้ไปตามโบรกเกอร์ที่ติดต่อเกษตรกร ไปตามกลุ่มซัพพายเออร์ที่เขาส่งของ ส่งถุง ส่งกล่องอะไรจำพวกนี้เข้าโรงงาน กลุ่มรถลากตู้คอนเทนเนอร์บ้าง ส่งไปแล้วก็รวบรวมนำมาทอดถวาย ชาวบ้านก็เหมารถไปรับที่โรงงาน จากบ้านนี้ไปประมาณ 4 – 5 คัน แล้วก็แห่เข้าวัด เรามีป้าย มีพนักงานชุดสีฟ้า มีขบวนมาเป็นแถวมันงามตา คนเขาเห็นก็คือมีต้นผ้าป่า มีชุดสีฟ้าของเอบี เขารู้ว่าเราไปทอดผ้าป่าที่ไหนสักที่” (อ้ายเอก 3 ตุลาคม 2552)

การสร้างความเป็นเนื้อเดียวกันกับชุมชนโดยอาศัยสองกลยุทธ์เป็นกลไกเข้าไปหาชุมชน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นระหว่างชุมชนกับโรงงานดังที่กรรมการ CSR บอกว่า “เมื่อก่อนนี้ ชาวบ้านไม่มีใครรู้เลยว่าโรงงานทำอะไร โรงงานก็ไม่รู้ว่าชาวบ้านทำอะไร ตอนนี้ก็เริ่มดีขึ้น มีแข่งกีฬา มีงานนั้น งานนี้ เขาก็จะเข้าไปโรงงาน โรงงานก็ออกมาเขา มาร่วมกิจกรรม

นอกจากนี้ยังเป็นการป้องกันและลดความขัดแย้งอันจะเกิดขึ้นในอนาคตระหว่างโรงงานกับชุมชน อันเนื่องมาจากปัญหามลภาวะจากโรงงานอีกด้วย โดยการออกไปทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน ทำให้โรงงานมีโอกาสชี้แจงกับตัวชาวบ้านโดยตรงมากขึ้นว่า “ห้องเย็นเอบี” ทำการผลิตสินค้าประเภทใด ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือไม่ ซึ่งโรงงานอื่นที่อยู่ติดกับยังไม่ได้ทำกิจกรรมดังเช่น “ห้องเย็นเอบี” ก็ย่อมขาดโอกาสนี้ไป ดังที่หัวแผนกควบคุมคุณภาพยกตัวอย่างว่า

> “โรงงานอื่นเขายังไม่ทำกิจกรรมแบบนี้ ชาวบ้านก็ไม่รู้ว่าโรงงานทำอะไร โรงงานก็ไม่รู้ว่าหมู่บ้านต้องการอะไร เขาก็คิดว่าโรงงานปล่อยน้ำเสียลง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

น้ำหรือเปล่า เราขับรถผ่านโรงงานหลายโรงมันเหม็นกลิ่นทุกวัน มันทำอะไรวะ ถ้าวันใดวันหนึ่งชาวบ้านเดือดร้อน ชาวบ้านจะเริ่มกลับไปที่โรงงาน ถ้าไปหาตรงนี้ไม่ได้ ก็จะต้องไปหาอุตสาหกรรมจังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัดก็จะเริ่มบีบเข้ามาๆ อันนี้จะเกิดผลกระทบละ แต่ถ้ามีการเชื่อมงาน เชื่อมประสานงาน ก็จะรู้ว่าอ้อโรงงานเขาทำอันนี้ กลิ่นที่ออกมาอาจจะเกิดจากการอบสมุนไพรก็ได้ ผลกระทบตรงนี้มันก็ไม่รุนแรง แทนที่ว่าจะมีปัญหามาก มันก็จะลดลง" (อ้ายเอก 3 ตุลาคม 2552)

ผลลัพธ์ที่ "ห้องเย็นเอบี" ต้องการอีกประการหนึ่งคือการมีภาพลักษณ์ที่ดี เพื่อดึงดูดใจให้ชาวบ้านเข้าไปทำงานให้กับโรงงานมากขึ้น หัวหน้าแผนกควบคุมคุณภาพกล่าวถึงความคาดหวังในการสร้างความเป็นเนื้อเดียวกันกับชุมชนเอาไว้ว่า "ทำตรงนี้เพื่อว่าให้กับชุมชนดีขึ้น เพื่อต้องการแรงงานไปที่ทำงานมากกว่า เขาก็จะพูดกันว่า จะไปทำงานเอบีหรอ ไปทำเอบีดีกว่า เขามีกิจกรรมเข้ามาสู่หมู่บ้านเรา อันนี้คือต้องการแบบนี้ด้วย"

การสร้างความเป็นเนื้อเดียวกันกับชุมชนของโรงงานดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นความพยายามของทุนในการเคลื่อนย้ายทุนในอีกรูปแบบหนึ่ง โดยเป็นการใช้ทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น อันได้แก่การทำตามจารีตประเพณี การสนับสนุนงานพัฒนา และการสร้างความเป็นชุมชนขึ้นในโรงงาน เพื่อสร้างความชอบธรรมในการใช้ทุนทางเศรษฐกิจซึ่งก็คือทรัพยากรและคนงานที่อยู่ในชุมชนโดยรอบโรงงาน นอกจากนี้ในบางครั้งยังเป็นการหลีกเลี่ยงการบังคับใช้กฎหมายจากหน่วยงานของรัฐด้วย ในกรณีที่โรงงานสร้างผลกระทบต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือไม่ปฏิบัติตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน ดังที่ Lee (1997) ชี้ให้เห็นว่าโรงงานในเมืองเสินเติ้นประเทศจีน ได้สร้างระบบอุปถัมภ์กับหน่วยงานรัฐระดับท้องถิ่นเอาไว้ โดยการส่งของขวัญราคาแพงให้เจ้าหน้าที่ในช่วงเทศกาลปีใหม่ จัดงานเลี้ยงอาหารในวาระสำคัญ เยี่ยมเยือนบ้านเจ้าหน้าที่พร้อมมอบของที่ระลึกให้ เป็นต้น เพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และอาศัยการอุปถัมภ์นี้ป้องกันปัญหาจากหน่วยงานด้านแรงงานเข้าไปตรวจสอบการละเมิดสิทธิแรงงานอีกด้วย ทางด้าน Ong (1987) ชี้ให้เห็นว่าโรงงานในประเทศมาเลเซียสร้างพันธะผูกพันกับชุมชนที่อยู่ใกล้โรงงานโดยการบริจาคเงินเพื่อสนับสนุนกิจกรรมสาธารณกุศลต่างๆ อาทิเช่นการสนับสนุนการจัดกิจกรรมลูกเสือ งานมหกรรมการเกษตร เป็นต้นนอกจากนี้โรงงานยังเชิญผู้ปกครองเข้ามาเยี่ยมชมโรงงานและสภาพการทำงานของลูกหลาน โดยกิจกรรมนี้เป็นเทคนิคการดึงให้ผู้ปกครองเข้ามาส่วนร่วมในการตรวจตราควบคุมคนงานอย่างไม่รู้ตัว การที่ผู้ปกครองได้รับ "การบริการ" ในระหว่างการเยี่ยม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ชมโรงงาน ทำให้ผู้ปกครองรู้สึกดีกับโรงงาน และทำให้ผู้ปกครองมีความรู้สึกในทางศีลธรรมว่าการควบคุมคนงานเป็นกระบวนการที่ทำด้วยความรู้ มากกว่าการใช้อำนาจ

3.5 สรุป

เนื้อหาในบทนี้ผู้ศึกษาได้ชี้ให้เห็นถึงบริบทการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามาเป็นเงื่อนไขกำกับการเปลี่ยนแปลง โดยมีอุตสาหกรรมเกษตร – อาหาร ที่เข้ามาตั้งโรงงานในพื้นที่ชนบทนั้นเป็นรูปธรรมของอำนาจแบบใหม่ ที่มาพร้อมกับการสร้างความหมายของงาน เพื่อระดมแรงงานเข้าไปเป็นคนงานราคาถูกในโรงงาน ทั้งนี้นับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา สถานการณ์ของระบบอุตสาหกรรมเกษตร – อาหารได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่บริบทของโลกาภิวัตน์ โดยมีการผลิตอาหารมูลค่าสูง อาทิเช่น ผัก ผลไม้ ปศุสัตว์ อาหารทะเล และผลิตภัณฑ์นม เป็นต้น ได้ก้าวเข้าไปสู่กระบวนการข้ามชาติ อีกทั้งยังได้เปิดให้เกิดระเบียบใหม่ของระบบอุตสาหกรรมเกษตร – อาหาร ซึ่งเข้ามาแทนที่สินค้าเกษตรส่งออกชนิดเดิมที่เป็นอยู่ เช่น กาแฟ ชา น้ำตาล ยาสูบและโกโก้ เป็นต้น โดยที่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายเป็นผู้ส่งออกสินค้าอาหารมูลค่าสูง มากถึง 40% ของสินค้าอาหารมูลค่าสูงทั้งหมด อาหารมูลค่าสูงเป็นสาขาการผลิตที่มีการแข่งขันกันสูง วางอยู่บนพื้นฐานของต้นทุนการผลิตที่ต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นทุนที่เป็นแรงงาน นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับคุณภาพของสินค้าและตลาดของสินค้าในตลาดเฉพาะ การสร้างกฎระเบียบที่มีผลต่อความสัมพันธ์ทางการผลิตและแบบแผนการบริโภคของอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร ในห่วงโซ่การผลิตอาหารระดับโลกด้วย (Goodman และ Watts, 1997)

อุตสาหกรรมเกษตร – อาหารสมัยใหม่ เกิดขึ้นมาจากการปรับโครงสร้างการผลิตใหม่ทั้งในระดับประเทศและระดับภูมิภาคเอเชียภายใต้ในยุคโลกาภิวัตน์ โรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรเป็นตัวเชื่อมการผลิตสาขาเกษตรกรรมเข้ากับสาขาอุตสาหกรรมโดยผ่านการใช้ระบบเกษตรแบบพันธสัญญา เพื่อดึงเอาสินค้าเกษตรเข้าสู่สายพานการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรม รัฐมีบทบาทอย่างสำคัญในการสนับสนุนอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารให้เข้าไปใช้ทรัพยากรในชนบท การเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่สินค้าอุตสาหกรรมเกษตร – อาหารระดับโลกเป็นการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในการผลิตสินค้า ผลที่ตามมาประการคือการถูกกำหนดให้ต้องเป็นเพียงผู้ผลิตที่ไร้อำนาจตัดสินใจในกระบวนการผลิต

การสร้างความหมายสินค้าคุณภาพให้เป็นความจริงเหนือพื้นที่และผู้คนในชนบทเพื่ออ้างความชอบธรรมในการเปิดโอกาสให้ทุนเข้าไปใช้ประโยชน์ให้ได้มากที่สุด โดยเฉพาะการสร้างเงื่อนไขให้กลุ่มทุนสามารถมีแรงงานราคาถูกไว้ใช้งาน เพื่อรักษาความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบเอาไว้ ผลที่ตามมาทำให้การสร้างสินค้าคุณภาพในอุตสาหกรรมอาหาร เป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจในกระบวนการผลิต ดังที่ Goodman และ Watts (1997) เสนอว่าอาหาร

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

มูลค่าสูงเป็นสาขาการผลิตที่มีการแข่งขันกันสูง โดยวางอยู่บนพื้นฐานของต้นทุนการผลิตที่ต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นทุนที่เป็นแรงงาน และนอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับคุณภาพของสินค้า และตลาดของสินค้าโดยเฉพาะตลาดแบบเฉพาะ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมอาหารวางอยู่บนพื้นฐานของการจัดตั้ง การแบ่งแยกงานกันทำในระบบสินค้าระดับโลก และเมื่อพิจารณาถึงแนวคิดว่าด้วยคุณภาพ มาตรฐาน และคุณค่าในตลาดนานาชาติ นอกจากจะทำให้เห็นว่าสินค้าเกษตรแต่ละอย่างมีความแตกต่างกันออกไปแล้วยังทำให้เห็นอีกว่าอาหารมูลค่าสูงถูกสร้างขึ้นทางวัฒนธรรมผ่านประเด็น รสชาติ โภชนาการ นอกจากนี้แล้วรัฐยังมีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างนโยบายที่สนับสนุน หรือจำกัดโอกาสการแข่งขันในห่วงโซ่สินค้าระดับโลก ด้วยเหตุนี้เองอาหารมูลค่าสูงจึงเป็นสิ่งประดิษฐ์สร้างทางสังคมและการเมือง

การจ้างงานแบบยืดหยุ่นเป็นรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏขึ้นในกระบวนการปรับโครงสร้างชนบท โดยกลุ่มทุนนำเอารูปแบบการจ้างงานแบบประจำและแบบชั่วคราวเข้ามาใช้ เพื่อสร้างสินค้า “คุณภาพ” ตามความต้องการของตลาดโลก ด้วยการลดต้นทุนให้ต่ำสุด และเพื่อสร้างความได้เปรียบในเชิงเปรียบเทียบ ทั้งนี้การจ้างงานด้วยค่าแรงต่ำ และกฎระเบียบการทำงานที่เข้มงวดมากเกินไปทำให้เกิดอัตราการเข้าออกงานสูง เพื่อแก้ไขปัญหาการเข้าออกงาน และเพื่อรักษาความได้เปรียบในการแข่งขันเอาไว้ โรงงานได้ใช้หลักคิดทางวัฒนธรรมเป็นยุทธศาสตร์หลักในการระดมแรงงานเข้าทำงานอย่างต่อเนื่อง โดยมีสองกลยุทธ์สำคัญคือการสร้างผู้หญิงให้กลายเป็นแรงงานกับกลยุทธ์รับส่งคนงานโดย “รถวิ้ค” ซึ่งเป็นการใช้ความสัมพันธ์ความสัมพันธ์ทางสังคมในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มทุนให้มากที่สุด

การสร้างความเป็นเนื้อเดียวกันกับชุมชนก็เป็นอีกยุทธศาสตร์หนึ่งของอุตสาหกรรมสมัยใหม่ เพราะโรงงานที่เข้ามาตั้งในชุมชนเป็นกิจการของคนต่างถิ่น จึง ทำให้อุตสาหกรรมต้องจัดความสัมพันธ์ใหม่กับคนในท้องถิ่น เพื่อดึงดูดชาวบ้านให้เข้าไปเป็นคนงานราคาถูกในโรงงาน “ห้องเย็นเอบี” ได้สร้างภาพว่า การเข้ามาตั้งโรงงานเป็นการทำให้คนบ้านเดียวกันมีงานทำโดยที่คนงานไม่จำเป็นต้องย้ายออกจากหมู่บ้าน เพราะอยู่ใกล้กับโรงงาน แต่แท้จริงแล้วเป็นเพียงวาทกรรมทุนในยุคเสรีนิยมใหม่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ปรากฏตัวในรูปของการพัฒนาความช่วยเหลือ การลงทุนซึ่งทำให้เสรีนิยมใหม่กลายเป็นเรื่องปกติและเป็นประโยชน์ต่อผู้คน (Nevins and Peluso, 2008)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเนื่องจากกลุ่มทุนที่เข้ามาในชนบทเป็นเพียงผู้รับจ้างผลิตในห่วงโซ่สินค้าอาหารระดับโลกเท่านั้น โรงงานจึงเน้นการสร้างความหมายของงานเฉพาะด้านการผลิตเป็นหลัก เพื่อสร้างความมั่นคงในการระดมแรงงานเข้าไปทำงานในโรงงาน คำถามที่ยังคงค้างคาก็คือว่า

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ผลกระทบของการที่คนงานได้พาตัวเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่ของการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมเกษตร – อาหาร ระดับโลกจะเป็นอย่างไร พวกเขาให้ความหมายต่อการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเหมือนหรือแตกต่างจากที่โรงงานได้นิยามไว้หรือไม่อย่างไร ซึ่งผู้ศึกษาจะได้นำเสนอในบทที่ 4 ต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved